

ERITYISLASTEN OSALLISUUDEN KOKEMUKSIA PÄIVÄKODISSA

”Mihin voitte vaikuttaa päiväkodissa? –Aikuisiin.

Miten? – Halaamalla ja sit voidaan pussata.

Kumpi päättää enemmän, aikuinen vai lapsi?

-Aikuinen (lapsi ja aikuinen yhdestä suusta)”

Anu Lahtinen, Pirkko Lauri,
Jaana Pulkkinen ja Maria Saarinen
Opinnäytetyö, syksy 2013
Diakonia-ammattikorkeakoulu,
Pieksämäen toimipiste
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK),
Sosionomi (AMK) + lastentarhan-
opettajan kelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Lahtinen, Anu; Lauri, Pirkko; Pulkkinen, Jaana & Saarinen, Maria. Erityislasten osallisuuden kokemuksia päiväkodissa. Syksy 2013, 50 s., 1 liite.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Pieksämäki. Sosiaalialan koulutusohjelma, Sosionomi (AMK) / Sosionomi (AMK) + lastentarhanopettajan kelpoisuus.

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää erityistä tukea tarvitsevien lasten osallisuuden kokemuksia päiväkodin arjessa. Pää tavoitteena oli selvittää miten päiväkodissa voitaisiin huomioida erityistä tukea tarvitsevien lasten mielipiteet ja antaa heille mahdollisuus osallistua yhteiseen päätöksentekoon. Opinnäytetyö toteutettiin keskisuomalaisessa päiväkodissa, jossa oli neljä erityistä tukea tarvitsevaa lasta.

Opinnäytetyö on laadullinen toimintatutkimus, joka toteutettiin interventiona päiväkodissa erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa. Aineisto kerättiin hyödyntämällä havainnointia ja narratiivista menetelmää. Tutkimusvälineenä toimivat keskustelumatto ja sadutus.

Opinnäytetyön tulokset osoittavat, että aikuisen rooli on merkittävä osallisuuden toteutumisessa. Herkkyys, intuitio ja luovuus ovat lapsen kokonaisvaltaisen kuuntelemisen edellytyksiä. Mielipiteiden kuulemiseen aikuisten on käytettävä kekseliäisyyttä ja lapselle sopivia kommunikaatiokeinoja. Yhteistyö opiskelijoiden, päiväkodin ja erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa antoi käsityksen siitä, että lapsilla on virikkeellinen toimintaympäristö, jossa on huomioitu lasten erilaiset tarpeet. Tulosten perusteella lapset saavat toteuttaa leikkejä omien toiveiden mukaan ja niin ohjatun kuin yksilöllisenkin leikin välillä vallitsi tasapaino. Lapset eivät myöskään kokeneet turvattomuutta tai yksinäijämisen pelkoa ja päiväkodin aikuiset ovat tärkeitä ja läheisiä lapsille. Ympäristö koettiin turvalliseksi ja aikuisten toiminta luotettavaksi.

Päivähoidolla on suuri merkitys lasten osallisuuden ilmentäjänä. Toivomus on, että päiväkodin henkilökunta orientoituu keskustelumaton käyttöön ja että kehitystyö sen käyttämisestä lasten osallisuuden tukemiseksi jatkuisi edelleen.

Asiasanat: osallisuus, erityistä tukea tarvitseva lapsi, varhaiskasvatus, päivähoito, erityiskasvatus, erityispäivähoito ja inklusio.

ABSTRACT

Lahtinen, Anu; Lauri, Pirkko; Pulkkinen, Jaana & Saarinen Maria. Participation experiences of children with special needs at a day-care centers. 50 pages, 1 appendix. Language: Finnish. Pieksämäki, Autumn 2013.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services. Option in Social Services and Education. Degree: Bachelor of Social Services.

The aim of this study was to determine participation experiences at a day care center of children with special needs. The objective was to take into account the opinions of children with special needs and let them participate in the decision making.

This study was carried out at Finnish day care center with four children with special needs, aged 3 to 6 years. This thesis is a qualitative action research, which was conducted in a co-operation with students, a day care center and children with special needs. The data was collected by using observation and narrative methods. Talking mats and storycrafting were also employed in this study.

Results of the study shows that an adult has a significant role in implementing inclusion. Sensitivity, intuition and creativity are the child's overall listening requirements. Adults who listen to the children's opinions must use creativity and communication methods suitable for the child. The intervention gave the impression that the children have a stimulating environment that takes into account the different needs of children. The results also show that children may express their wishes of the play, and there was a balance between guided and individual play. The children did not experience insecurity or fear of being left alone, and the adults of the day care center were important and close for the children. The environment was considered to be safe and the actions from the adults to be reliable.

Day care has a very important role in supporting children's participation. Hopefully the day care center staff orients to use the Talking Mats, and the development of its use to support the inclusion of children would continue.

words: participation, child with special needs, early childhood education, day care, special education, special day care and inclusion.

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 OSALLISUUS OSANA VARHAISKASVATUSTA	7
2.1 Lasten osallisuus.....	7
2.2 Matkassa kulkevat käsitteet.....	10
2.3 Lasten osallisuuden tukeminen.....	13
2.4 Osallisuuden vaikutus lapsen kehitykseen	14
2.5 Kommunikointi	16
3 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	17
3.1 Lähtökohdat.....	17
3.2 Tarkoitus ja tavoitteet.....	17
3.3 Kohderyhmä ja tutkimusympäristö	17
4 TUTKIMUKSEN LÄHESTYMISTAPA JA KÄYTETYT MENETELMÄT.....	18
4.1 Toimintatutkimus	18
4.2 Havainnointi	19
4.3 Narratiivisuus	20
4.4 Keskustelumatto	21
4.5 Sadutus	23
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	24
5.1 Interventiot päiväkodissa.....	24
5.2 Interventioiden toteutus	26
5.3 Lasten toiminnan havainnointi	29
5.4 Lapsi satujen kertojana	31
6 TULOKSET	34
6.1 Osallisuus lasten kokemana.....	34
6.2 Aikuiset lasten osallisuuden edistäjinä.....	36
7 PÄÄTELMÄT OPINNÄYTETYÖSTÄ.....	37
7.1 Päätelmät	37
7.2 Suositukset lasten osallistamisen edistämiseksi	38
8 OPINNÄYTETYÖN PROSESSI JA SEN ARVIOINTI.....	39
8.1 Pohdintaa prosessin kulusta.....	39
8.2 Arviointi	40

8.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys.....	41
9 OPINNÄYTETYÖN POHDINTAA	42
LIITE 1: Toimintatutkimuksen syklit	50

1 JOHDANTO

Mitä on osallisuus tai osallistaminen? Miten sitä voi lisätä erityislasten kanssa päivähoitossa? Osallisuudesta puhutaan nykyään paljon. Se tarkoittaa sitä, että ihminen kokee olevansa osa jotain yhteisöä. Yhteisö voi olla esimerkiksi perhe, työyhteisö tai päiväkotiryhmä. Osallisuus palvelujärjestelmässä tarkoittaa oikeutta osallistua omien asioidensa hoitoon sekä oikeutta oman mielipiteensä ilmaisuun. On tärkeä muistaa, että lapset ovat myös palveluiden käyttäjiä ja heidän mielipiteitään tulee kuulla ja ottaa huomioon yhtäläillä palveluiden toteuttamisessa ja kehittämisessä kuin aikuistenkin.

Opinnäytetyössä osallistuttiin erityistä tukea tarvitsevien lasten perheiden projektiin nimeltä Vaikuttava vertaistoiminta, joka on osa Kehitysvammaisten tukiliitto ry:n perhetyötä. Projektin tarkoituksena on kehittää lapsiperheiden vertaistukea ja menetelmiä, joiden avulla kerätään lasten mahdollisuuksia vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin. Työtä tehdään paikallisesti, ja perheiden vertaistuki ja kokemusten jakaminen on tärkeää. Projekti on alkanut vuonna 2011 ja jatkuu ainakin vuoteen 2013 saakka. Projekti on esillä verkossa (www.vaikuttavavertaistoiminta.fi) ja sillä on toimintaa myös Facebookissa. Yhteisten keskustelupalstojen myötä verkossa saa vertaistukea valtakunnallisesti. Projekti etsii keinoja, kuinka perheiden ja erityislasten äänet saataisiin kuuluviin ja osaksi tuen sekä palveluiden kehittämistä. Lasten ja perheiden lisäksi yhteistyötä tekevät kuntien viranomaiset ja palveluntuottajat. Opinnäytetyöntekijät osallistuivat projektiin tekemällä kehittämispainotteisen opinnäytetyön erityislasten osallisuuden kokemuksista päiväkodissa.

Interventiotutkimuksessa päiväkotiin erityislasten mahdollisuutta tulla kuulluksi päivähoitossa kartoitettiin teorian ja tutkimuksen avulla. Erityislasten osallisuutta pyrittiin kehittämään huomioiden myös päiväkodin aikaisemmat työskentelytavat. Tutkimusmenetelmät olivat havainnointi ja narratiivinen menetelmä, välineenä käytettiin keskustelumattoa (Talking Mats) ja sadutusta. Opinnäytetyömme teoreettinen viitekehys on osallisuus erityislasten kokemana.

Opinnäytetyöntekijöistä kaksi suorittaa sosionomin tutkintoa suuntautuen vammaisuuteen ja kaksi suorittaa sosionomi-tutkinnon lisäksi lastentarhanopettajan kelpoisuuden.

Vammaisalan työkokemus antoi lisävalmiuksia opinnäytetyön tekemiseen. Opinnäytetyöntekijöillä on työkokemusta myös päivähoidon ympäristöstä, sekä lastensuojelusta. Kokemusta erityislasten ja aikuisten hoidosta ja ohjauksesta on kertynyt päivä- ja lastenkodeista, kehitysvammaisten asumisyksiköistä ja -päivätoiminnasta sekä harjaantumiskoulusta. Osalle tekijöistä kertyneet aiemmat alan opinnot ja runsas työkokemus lisäsivät käytännön valmiuksia, mutta ryhmässä oli myös aiheeseen ensikertaa tutustuvia.

2 OSALLISUUS OSANA VARHAISKASVATUSTA

2.1 Lasten osallisuus

Osallisuudella tarkoitetaan tässä opinnäytetyössä lapsen sosiaalista toimintaa ja kanssakäymistä yhden tai useamman lapsen tai aikuisen kanssa. Toiminta ja kanssakäyminen voi olla keskustelua, toimintaa tai tavallisesti näitä molempia. Tärkeää on, että toimintakulttuuri muokataan lapsia osallistavaksi ja toiminnan lähtökohtana on lapsen hyväksyminen. Lasta vahvistaa ja voimaannuttaa yhteisöön kuulumisen tunne. (Kauppinen, Sommers-Piiroinen, Vainio, Mäkelä, Vilmilä & Kataja 2011, 8, 36.) Osallisuudessa lapsi on mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa hänen etunsa turvaamiseksi tehtävää työtä. Osallisuus koostuu oikeudesta saada tietoa itseä koskevista suunnitelmista, päätöksistä, toimenpiteistä ja niiden perusteluista, sekä mahdollisuuksista ilmaista mielipiteensä ja vaikuttaa näihin asioihin. Osallisuus merkitsee, että lapsella on mahdollisuus tulla kuulluksi arkisissa askareissa ja leikeissä, osallisuus ei ole ainoastaan mielipiteen selvittämistä. Tärkeää on, että lapsi kokee olevansa oman yhteisönsä hyväksytty jäsen. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2012; Lapsiasiavaltuutettu 2009.)

Lapsen oikeuksia määritellään YK:n Lasten oikeuksien yleissopimuksessa (LOS), sekä kansallisessa lainsäädännössä. YK:n LOS-sopimuksessa määritellään osallisuus yhdeksi kolmesta oikeuksien ryhmästä, johon lapsella on oikeus ja jota aikuisilla on velvollisuus suojella. Nämä ryhmät ovat oikeus suojaan ja turvaan (protection), oikeus saada tasa-

arvoinen osa yhteiskunnan voimavaroista (provision), sekä oikeus ilmaista itseään ja olla osallisena häntä itseään koskevassa päätöksenteossa (participation) ottaen huomioon lapsen ikä ja kehitystaso. Sopimuksen mukaan lapset ovat tasa-arvoisia. Lapsen etu on ensisijainen kaikessa päätöksenteossa, ja niissä on otettava lasten omat näkemykset huomioon. (Tast 2010; Pollari 2011, 3,7; Unicef i.a.) Suomi on YK:n sopimuksessa mukana, joten valtio on velvollinen ottamaan lapset huomioon myös lainsäädännössä. Perustuslaki sisältää samoja asioita kuin YK:n Lastenoikeuksien sopimus; lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin ikätason mukaan. (Suomen Perustuslaki 1999.) Osallisuus tulee esille myös Kaste (Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma) -hankkeessa. Kuntia kannustetaan ottamaan huomioon lasten ja nuorten mielipiteitä palveluiden järjestämisessä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012.)

Lasten osallisuus on sitä, että he osallistuvat aikuisten kanssa tehtävään toimintaan. Tämä toiminta kuvataan prosessiksi, johon lapset osallistetaan ja jossa heillä on mahdollisuus vaikuttaa tapahtumien etenemiseen, sisältöön ja muotoon. Lasten osallisuus ja osallistaminen perustuu aina vapaaehtoisuuteen ja lapset voivat lopettaa toiminnan missä vaiheessa prosessia tahansa. Lapsi voi myös olla osallinen, vaikka aktiivisesti ei enää osallistuisi tapahtumaan. Lasten osallistamisessa on tärkeä ottaa huomioon lapsen kyvyt ja kiinnostukset, sekä ikätason mukainen toiminta. Lapset toimivat siis aikuisten kanssa tasavertaisina ja ideoivat, keskustelevat ja tekevät yhdessä. Avoin dialogisuus on tärkeää. (Kauppinen ym. 2011, 8). Osallistavasta oppimisesta voidaan puhua jatkuvana prosessina, joka ei pysähdy tai lopu oppituokion päätyttyä.

Lapsi ei ole enää pelkästään huolenpidon, hoivan ja suojelun passiivinen kohde, jonka elämää ohjaa ja päättää lait, instituutiot, kasvatuksen ammattilaiset ja vanhemmat. Lapset on tunnustettu ja tunnustettu aktiivisina elämäänsä, oppimistaan ja tulevaisuuttaan muovaavina yksilöinä, jotka tarvitsevat ohjausta ja tukea. Lapsen näkemys omasta parhaastaan ja oppimisen kautta kasvava kyvykkyys tehdä päätöksiä merkitsevät sitä, että hänellä on oikeus ilmaista itseään ja tulla kuulluksi. (Leinonen 2010.)

Yhteisöllisyyttä ja yhteisön merkitystä päiväkodissa voidaan pitää lasten myönteisenä yhdessäolona ja vuorovaikutuksena. Yhteisöä, tässä tapauksessa päiväkotia, voidaan pitää ihmisten yhteenliittymänä, jonka pohjana on yhteinen toiminta, yhteinen päämää-

rä, sovitut normit ja arvot. Tarkoituksena on saada kokemus mm. yhteenkuuluvuudesta, ymmärretyksi tulemisesta, tuen saamisesta, hyväksynnästä ja vaikeuksien jakamisesta. Yhteisöä voidaan tarkastella laadullisen kasvatuksena näkökulmasta, eli siitä, miten se vaikuttaa yksilön kokemuksiin ja kehitykseen. Päiväkoti muodostaa kasvatuksellisen kokonaisuuden eli kasvatusyhteisön, johon kuuluvat sekä kasvattajat, että kasvatettavat. Lisäksi on erikseen kasvattajien ja kasvatettavien yhteisöt. Niiden sisällöt ovat erilaisia normeiltaan ja toimintatavoiltaan. (Haapamäki, Kaipio, Keskinen, Uusitalo & Kuoksa 2000, 14, 23.)

Päiväkoti-ikäisten lasten osallisuuteen liittyy omien oikeuksien ja mahdollisuuksien tiedostaminen sekä harjoittelu. Demokraattiset toimintatavat vaativat harjoittelua ja kertaamista. Usein lapsi opettelee demokraattisia taitoja aikuisen tukemana, joita päiväkodissa ovat muun muassa oman vuoron odottaminen, lelujen jakaminen ja kaverin kuunteleminen. Nämä demokraattiset taidot eivät usein sisälly opetussuunnitelmiin, vaan niitä harjoitellaan muun toiminnan sisällä ja ohessa, sekä päiväkodin arjen toiminnoissa, kuten siirtymätilanteissa. Näitä voidaanakin hyödyntää arjen rutiineissa jatkuvasti ja monesti ne ovat osana myös päiväkodin sääntöjä. (Leinonen 2010.)

Mielestämme osallisuus avaa mahdollisuuden yksilölliseen kohteluun ja kohtaamiseen. Sen avulla lapsella on mahdollisuus kokea voimaantumista. Lasten osallisuus on sosiaalista toimintaa ja kanssakäymistä muiden lasten ja päiväkodin aikuisten kanssa. Toimissaan vuorovaikutussuhteessa lapset muokkaavat samalla ympäristöään ja heitä ympäröivää kulttuuria. Osallisuus on kiinni myös työntekijän ammatillisesta herkkyydestä, joka on keskeinen tekijä erityislasten osallisuuden toteutumisessa.

Opinnäytetyöntekijän työkokemuksen valossa lastensuojelupuolella lapsia osallistetaan mahdollisimman paljon toimintaan. Lastenkodissa lapsi on aina mukana asiakassuunnitelmapalaverissa ja häneltä kysytään kaikkiin asioihin oma mielipide, olipa lapsi minkä ikäinen tahansa. Lapsen mielipide pyritään ottamaan mahdollisimman monissa asioissa huomioon, esimerkiksi missä lapsi mieluiten asuisi, onko hänen hoitonsa ollut mielekästä ja mitä hän hoidossaan haluaisi muutettavan. Lasten kanssa pidetään kerran viikossa viikkopalaveri, jossa jokainen lapsi sai vuorollaan olla puheenjohtaja. Lapsilta kysytään ja kirjataan toiveet ruokien ja viikko-ohjelmien suhteen. Jokaiselle viikolle on viikkovastaava, jolla on erityisoikeuksia lastenkodissa. Lapset pystyvät osakseen omalla toi-

minnallaan ja käytöksellään vaikuttamaan myös esimerkiksi kaveripäivän pituuden kestoon. Näitä samoja asioita toteutuu paljon myös päiväkodeissa, esimerkiksi lapsi pääsee osallistumaan häntä koskevan varhaiskasvatussuunnitelman eli vasun laatimiseen yhdessä päiväkodin työntekijän ja lapsen huoltajan kanssa. Vasua päivitettäessä lapselta usein kysytään, mikä päiväkodissa on mukavaa ja mitä siellä voisi tehdä toisin, jotta lapsen olisi vieläkin mukavampi olla päiväkodissa. Vaikka päiväkodissa työskennelläänkin erilaisessa työympäristössä, kuin lastensuojelupuolella, löytyy niistä paljon yhteneväisyyksiä lasten osallisuuden edistämiseksi.

2.2 Matkassa kulkevat käsitteet

Erityislapsi tarvitsee kasvatuksellista ja kuntoutuksellista tukea päivähoidossa. Vammalla tarkoitetaan psykologista, fysiologista tai anatomista rakenteen tai perustoiminnan häiriötä, joka ei ole kuitenkaan hallitseva piirre lapsen persoonallisuudessa. Monivammaisuus tarkoittaa vaikeuksia ja tuen tarvetta yksilön monilla eri elämän ja toimintojen alueella. Sosiaalinen haitta on yksilön toimintamahdollisuuksien ja häneen kohdistettujen odotusten välillä vallitseva epäsuhta. (Kinnunen 2006, 24–25.) Suurimman ryhmän päivähoidossa erityistä kasvatusta ja tukea tarvitsevista lapsista muodostavat kielellisen kehityksen viivästymän omaavat lapset. Seuraavaksi tulevat kehityksen viivästymät ja sosio-emotionaaliset häiriöt sekä kehitysvammaisuus. Myös aistivammat, liikuntavammat ja erilaiset muut keskushermoston vauriot ja toimintahäiriöt, sekä lapsen sairaudet aiheuttavat erityisen kasvatuksen ja hoidon tarpeet. (Viitala 2000, 68.) Huolimatta siitä, että lapsella on vamma tai sairaus, hän on ensisijaisesti lapsi. Tämä on tärkeä periaate erityistä tukea tarvitsevan päivähoidossa. Lapsella on oikeus leikkiin, ystäviin ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Päivähoito antaa mahdollisuuden näihin kokemuksiin erityistä tukea tarvitsevalle lapselle.

Inklusiossa eli osallistavassa kasvatuksessa erityislapsi on sijoitettu muiden samanikäisten lasten ryhmään. Muut lapset oppivat kohtaamaan erilaisuutta, ja erityislapsen kehitystä tukee se, että hän on yhdessä muiden lasten kanssa. (Laitinen 2013, 22.) Inklusiivisen ajattelun tavoite on, että kaikki ovat tasa-arvoisia ja heillä on täysivaltainen osallisuus yhteisön toiminnoissa. Ensimmäinen inklusioperiaate kirjattiin Sosiaalihuollituksen erityispäivähoidon työryhmän muistioon jo vuonna 1978. Siinä todettiin, että

erityislapsilla on oikeus käyttää samoja päivähoiton palveluja kuin muillakin lapsilla. Inklusio taataan riittäväillä tukitoimilla ja pedagogisilla ratkaisuilla. (Lastentarhanopettajaliitto i.a.) Inklusiossa on kyse yksilön täysivaltaisesta ryhmän jäsenyydestä eli joukkoon kuulumisesta. Lapsi saa päivähoitoa lähipäiväkodissa ja hänelle tarjotaan sille riittävät tukitoimet. Tukitoimien valmisteluissa huomioidaan lapsen fyysiset, toiminnalliset ja sosiaaliset edellytykset, jotka mahdollistavat tasa-arvoisuuden muiden lasten kanssa, sekä mahdollisuuden osallistua päiväkotiryhmän toimintaan omien kykyjen mukaan. (Pedanet i.a.)

Varhaiskasvatus on valtakunnallisesti pienten lasten eri elämänpiireissä tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on edistää lasten tasapainoista kasvua, kehitystä ja oppimista. Yhteiskunnan järjestämä, valvoma ja tukema varhaiskasvatus koostuu hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudesta. Se on suunnitelmallista ja tavoitteellista vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa, jossa lapsen omaehtoisella leikillä on keskeinen merkitys. Jotta perheiden ja kasvattajien yhteinen kasvatustehtävä muodostaa lapsen kannalta mielekkään kokonaisuuden, tarvitaan vanhempien ja kasvatuksen ammattilaisten kiinteää yhteistyötä, kasvatuskumppanuutta.

Varhaiskasvatussuunnitelman eli Vasun kehittämisen myötä perheiden vaikutus- ja osallisuuden mahdollisuudet ovat nousseet keskeiseen asemaan lapsen hoidon suunnittelussa. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia ja tukea lapsen kasvua ja kehitystä. Kokonaisvaltaiseen kasvun tukemiseen pyritään yhdessä vanhempien kanssa. On tärkeää, että jokaisella lapsella on samat mahdollisuudet mielekkääseen toimintaan. (Sosiaaliportti 2012; Rautamies, Laakso & Poikonen 2011, 193–194.)

Yhdenvertaisuudella varhaiskasvatuksessa tarkoitetaan sitä, että päivähoitolaki takaa jokaiselle alle kouluikäiselle subjektiivisen oikeuden kunnalliseen päivähoitoon. Kuntien on sitouduttava toiminnassaan Suomen vammaispolitiikan keskeisiin periaatteisiin takaamalla erityisryhmien ihmisoikeudet ja syrjimättömyyden normaalissa toiminnassa ja palveluissa. Jokaiselle lapselle tehdään päivähoitossa varhaiskasvatussuunnitelma. Erityislapsen varhaiskasvatussuunnitelma sisältää kuntoutussuunnitelman, jossa määritellään lapsen yksilölliset tarpeet. Varhaiskasvatus sisältää hoidon, kasvatuksen, opetuksen, sekä mahdollisuuden oppia. (Lampinen 2007, 94–96.)

Päivähoitoa järjestetään päivähoidosta annetun lain (1973) mukaisesti, ja se voidaan toteuttaa päiväkotihoidona, perhepäivähoitona, leikkitoimintana tai muuna päivähoitona. Päivähoitolaissa päivähoito on määritelty kunnan sosiaalitoimen tehtäväksi. Lasten päivähoito on varhaiskasvatuspalvelu, jossa yhdistyvät lapsen oikeus varhaiskasvatukseen ja vanhempien oikeus saada lapselleen hoitopaikka. Varhaiskasvatuspalvelut toimivat sinällään lasta kuntouttavana ja huolta pitävänä tahona yhteistyössä lapsen vanhempien kanssa sekä tukemalla vanhempia heidän kasvatustehtävässään. (Laki lasten päivähoidosta 1973; Sosiaaliportti 2012.) Yksi päivähoidon perustehtävistä on luoda kaikille lapsille turvallinen ympäristö, jotta jokainen lapsi voi löytää omat vahvuutensa. Lapsen tulisi saada kokea miltä tuntuu, kun osaa asioita ja miltä tuntuu, kun hänet hyväksytään ryhmään. (Paavola & Talib 2010, 68.)

Paula Määttä ja Anja Rantala toteavat kirjassaan *Tavallisen erityinen lapsi* (2010, 96–97), että päivähoidon toiminta on aikuisten ohjaamaan toimintaa, joka mahdollistaa ja tukee lasten oppimista ja kehitystä. Heidän mukaansa varhaiskasvatuksella on kolme keskeistä tehtävää. Ensimmäiseksi he nostavat varhaiskasvatuksen tehtävän vastata hoidosta, kasvatuksesta ja opetuksesta päivähoidossa. Toinen tehtävä on tukea hoidossa olevien lasten koteja kasvatustehtävässä ja toimia yhteistyössä edistämällä lapsen tasapainoista kehitystä. Päivähoidon kolmas tehtävä on tukea lapsen siirtymistä kouluun. Tämä yhteistyö toimii erityistä hoitoa ja tukea tarvitsevan lapsen kuntouttamiseksi. Kasvatuskumppanuus määritellään varhaiskasvatussuunnitelmassa vanhempien ja päivähoidon ammattilaisten yhteistyöksi, jonka tehtävänä on edistää lapsen tasapainoista kasvua, kehitystä ja oppimista, sekä lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia. (Rautamies & ym. 2012, 195.)

Kunta tuottaa päivähoitopalvelut itse tai järjestää ne esimerkiksi ostopalveluna yksityiseltä palveluntuottajalta, tai yksityisen hoidon tuen turvin. Erityistuen tarpeessa olevien lasten päivähoito järjestetään monesti kunnan oman palvelutuotannon piirissä, mikäli tuen tarve on tiedossa jo päivähoitoon hakiessa. Kunta voi käyttää harkintaa, missä määrin lasten erityiset tuen tarpeet otetaan huomioon. (Svärd 2001, 31.) Kunta on velvollinen tarjoamaan erityispalveluja niitä tarvitseville. Lasten päivähoitolaissa määritellään, että ”päivähoitoa on saatavissa kunnan järjestämänä tai valvomana siinä laajuudessa ja sellaisin toimintamuodoin, kuin kunnassa oleva tarve edellyttää” (Laki lasten päivähoidosta 1973).

Erityiskasvatus on erityispedagogiikan, erityisopetuksen ja erityishuollon yläkäsite. Erityiskasvatuksen lähtökohtana on lapsen kasvun ja kehityksen yleisten perusteiden tunteminen ja kehityksen monimuotoisuuden ymmärtäminen. (Heinämäki 2005, 47.)

Erityispäivähoito on osana yleistä päivähoitojärjestelmää, ja se pohjautuu päivähoitolakiin. Lähtökohtaisesti erityispäivähoito pyritään järjestämään mahdollisimman pitkälle tavallisten kasvatuspalveluiden yhteydessä. Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa toteutetaan yleisen päivähoitolain (36/1973) nojalla. Päivähoitolakiin sisältyy maininta, että päiväkotit tai osa siitä voidaan muuttaa erityisen hoidon tai kasvatuksellisten tarpeiden takia erityispäiväkodiksi. (Lampinen 2007, 96; Heinämäki 2005, 53; Tauriainen 2000, 68.) Lainsäädännössä ei määritellä, milloin lapsi tarvitsee erityistä hoitoa tai kasvatuksellista tukea eikä myöskään, mitä kriteerejä lapsen pitäisi täyttää erityisen hoidon tai kasvatuksen tarpeessa olevaksi. Erityistä tukea tarvitseviksi voidaan nimetä ne lapset, jotka tarvitsevat oman avustajan, heillä on käytössä apuvälineitä, tai he saavat terapiaa. Niin kutsuttujen rajatapauksen määrittely on vaikeaa. (Heinämäki 2004, 102–104.)

2.3 Lasten osallisuuden tukeminen

Osallisuudesta on valmistunut suomalainen tutkimus vuonna 2005 Pelastakaa Lapset ry:ssä. Raportin nimi on Lapsen ääni - tarina minulta. Pelastakaa Lapset ry pyrkii lisäämään yleistä tietoisuutta lapsen oikeuksista, sekä huomioimaan lapsen oikeudet omassa toiminnassaan. Lapsen ääni - tarina minulta sisältää tietoa lapsia osallistavasta ja lapsen äänen esille tuovista menetelmistä. Sen tarkoituksena on lisätä kaikkien lasten osallisuuden toteutumista arjessa. (Kauppinen ym. 2012.) Aikaisempia tutkimuksia ja opinnäytetöitä osallisuudesta on valmistunut muutamia ammattikorkeakouluissa ja yliopistossa, joista esimerkkinä Kirsi Tiiran pro gradu -tutkielma “Yhteistä kieltä etsimässä Pienten lasten osallisuuden lisäämisestä vesiprojektissa” (2000), Pirja Suorttin ja Miina Taimiahon opinnäytetyö “Lasten kokemuksia osallisuudesta päiväkodissa” (2009), sekä Hanna Vornasen opinnäytetyö “Osallistava aistitarina päiväkodin erityisryhmässä” (2011).

Tutkijat Anita Franklin ja Abigail Knight ovat perehtyneet vammaisten lasten ja nuorten osallistamiseen The Children’s Society -järjestössä Englannissa. Someone on our side - Advocacy for disabled children and young people on järjestön vuonna 2011 valmistunut

raportti, jossa käsitellään Englannissa toteutettavaa advocacy-toimintaa. *Advocacy*-termille ei ole suomalaista vastinetta, mutta toiminta on periaatteessa rinnastettavissa suomalaiseen edunvalvontaan. Toiminnan ajatuksena on saada vammaiset ihmiset tuomaan äänensä kuuluviin ja ilmaisemaan itseään samalla oikeudella kuin kaikki muutkin. Lasten kohdalla tämä tarkoittaa lasten omien näkemysten kuuntelemista ja huomioimista heitä koskevissa päätöksenteoissa esimerkiksi päiväkodissa, koulussa ja tarvitsemisaan palveluissa. Pienten lasten kokemuksia ei pitäisi aliarvioida. (Franklin & Knight 2011.)

Franklin ja Knight mieltävät lasten kuulemisen äärimmäisen helpoksi asiaksi. He eivät näe syytä, että lasten osallistamista ei voitaisi toteuttaa. Tutkijoiden mukaan lapsia ja nuoria ei tavoiteta tarpeeksi palveluiden piiriin, vaikka heille tarkoitettut edut ovat olemassa. *Advocat*-toimijat ovat usein sosiaaliviranomaisten apuna, mutta vielä toistaiseksi palvelua järjestävät erilliset henkilöt paikallisten projektien toimesta. (Franklin & Knight 2011.)

Englannissa *Advocacy*-toiminta on vielä alussa ja vaatii kehittämistä. Ensiarvoisen tärkeää on taata, että kohderyhmän henkilöt pääsevät tuen piiriin. Samalla tavalla voidaan ajatella lasten osallisuuden olevan Suomessa kehittymässä, joten osallistavat työmenetelmät saavat tulevaisuudessa enemmän sijaa päiväkodeissa. Uuden tutkimustiedon ja positiivisen näytön myötä osallisuuden merkitys kasvaa. Kun sopivat menetelmät ovat löydetty, työntekijän on helppo toteuttaa erityislasten kuulemista. ”Someone on our side” käsittelee samaa perusideaakin kuin opinnäytetyö, eli vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien ihmisten osallistamista. Eräs olennainen ero on kuitenkin se, että *Advocacy*-toiminta haluaa nuorten itse hakeutuvan tuen piiriin matalan kynnyksen periaatteella. Opinnäytetyössä puolestaan käsitellään asiaa iältään nuorempien lasten osalta ja silloin osallistamisen on ensisijaisesti lähdettävä aikuisesta, joka tarjoaa lapselle osallisuuden mahdollistavat puitteet.

2.4 Osallisuuden vaikutus lapsen kehitykseen

Piaget’n ja Eriksonin kehitysteoriat selittävät mitä lapsuus on ja millaista sen tulisi olla. Erityisesti Piaget’n kehitysteoria on vaikuttanut länsimaiseen lapsikäsitelmään. Suoma-

lainen varhaiskasvatus on muotoutunut pitkälti Piaget'n kehitysteoriaan pohjautuen ja se on vaikuttanut opetussuunnitelmiin ja pedagogisiin ratkaisuihin. Vaihtoehtona yksilökeskeiselle kehitysterapialle on Vygotskyn kulttuurihistoriallinen teoria vuodelta 1978. Vygotskyn teoria ei kuitenkaan ole käytännössä päiväkodin varhaiskasvatuksen tai koulujen opetussuunnitelmissa. Sen sijaan kasvatustieteellinen tutkimus on alkanut suuntautua selkeämmin kohti Vygotskyn teoriaa. Lapsuuden monimuotoisuuden tunnistaminen on johtanut tarkkailemaan lapsia ja aikuisia saman alueen toimijoina. Lasten osallisuuden ja toimijuuden huomioiminen on tullut esille 2000-luvun erityispedagogisissa tutkimuksissa. (Määttä & Rantala 2010, 33–34.)

Toistuvat kokemukset hallinnasta ja vaikuttamisesta lisäävät lapsen uskoa vaikutusmahdollisuuksiinsa ja halua yhä enenevässä määrin itse vaikuttaa elämäänsä. Jo pieni vauva tiedostaa kykynsä vaikuttaa ympärillään olevien ihmisten toimintaan omien tunteiltojen säätelyllä. Lisäksi lapsi huomaa oman vaikutuksensa esineisiin, kuten mobilen liikuttamiseen, tai oman kehonsa hallintaan esimerkiksi äänen tuottamisella. Lapsi siis huomaa kykynsä vaikuttaa ympäristöönsä ja voidaankin ajatella, että osallisuus on jo vauvaiästä alkaen osana kehitystä. Hallinnan ja kykenevyyden tunnetta voidaan pitää keskeisenä itsesäätelyn kehitystä vievänä voimana. Lapsen osallisuuden ja vaikuttamisen halu kasvaa taaperoiässä nopeasti aina siihen asti, että hän uskoo kykenevänsä mihin vain ja voivansa hallita ympäristöä lähes määrättömästi. Lapsi kohtaa väistämättä jossain vaiheessa taitojensa ja määräämisvaltansa rajat. (Aro & Laakso 2011, 21.)

Kehitystä vievät eteenpäin kognitiivinen kehitys ja vuorovaikutus ympäristön kanssa. Kielellisten kykyjen lisääntymisellä ajatellaan olevan suuri merkitys itsesäätelyn kehityksessä. Lapsi kykenee moniin itsesäätelypiiriin laskettaviin toimintoihin jo ennen kuin hän pystyy käyttämään puhetta toimintansa ohjaamiseen. Vygotskyn kehitysteoriassa on kuvattu sitä, kuinka hoitajien ohjaava puhe lapsille muuttuu vähitellen lasten omaksi puheeksi, ja etenee siitä sisäiseksi toimintaa ohjaavaksi puheeksi. Kehitys antaa lapselle uudenlaisen keinon itsesäätelyyn, sekä kyvyn syvempään vuorovaikutukseen ja osallisuuteen. Vaikka kehitystä tuntuisi varhaisessa vaiheessa ohjaavan hyvin pitkälti lapsen myötäsyttyiset ominaisuudet ja tarpeet sekä lisääntyvät kognitiivinen ja motoriinen kehitys, myös ympäristö vaikuttaa siihen keskeisesti. Varhainen vuorovaikutus ympäristön kanssa sekä hoitajien lapselle antamat palautteet muovaavat lapsen käsitystä itsestään ja hoitavista aikuisista. Lapsi muodostaa oletuksiaan siitä, mitä häneltä odote-

taan, ja miten ympäristö suhtautuu häneen. Tämä on yhteydessä minäkäsitykseen, it-sesäätelykykyyn ja osallisuuden tuntemukseen. (Aro & Laakso 2011, 21–23.)

2.5 Kommunikointi

Kommunikointi on vastavuoroista toimintaa ja kaikilla ihmisillä on tarve kommunikoi-da. Puhe on ihmisille tavallisin kommunikoinnin muoto. Silloin kun lapsen puhe ei ke-hity normaalisti, voi hänen kanssaan käyttää puheen kehityksen tukemiseksi muita kommunikointikeinoja. Niiden avulla kehittyvät lapsen vuorovaikutustaidot, ajattelu ja kyky jäsentää ympäristöä. Puheenkehityksen taustalla olevien ongelmien laajuudesta riippuu jäävätkö ne pysyväksi tueksi läpi elämän, vai väheneekö muiden kommunikoin-titapojen merkitys puhetaidon karttuessa. (Papunet 2008, 3–4.)

Sanattomassa eli nonverbaalisessa vuorovaikutuksessa huomattavaa on, että lapsen il-meiden, eleiden ja asentojen tulkitseminen on vaikeaa. Sitä ilmenee kosketuksena eli haptisena aistimuksena, jolla ilmaistaan pitämistä, rakastamista, turvallisuutta, sekä ymmärtämistä. Sanattomassa kommunikaatiossa ajan- ja tilankäytöllä ilmaistaan lisäksi jotain. Kalusteet, taulut, tekstiilit, kuvat ja värit luovat sanatonta viestintää, mistä lapsi pitää ja mitä hän haluaa ilmaista niillä. Kehonkielestä eli kävelytyylistä ja liikkumisesta saa kuvaa, mitä halutaan ilmaista. Kaikki lapsessa: ilmeet eleet, asento, olemus, ulko-asu, ajankäyttö, tilankäyttö, äänet ja tempo kuvaavat jotakin siitä, mitä lapsi haluaa vies-tittää. (Kauppila 2011, 26–28.) Mielestämme on tärkeä löytää lapsen kommunikoivaa tukevat apuvälineet ja keinot, ja käyttää niitä. Työntekijän ja lapsen välillä tapahtuva kokonaisvaltainen kommunikointi on merkittävässä asemassa osallisuuden ja osallista-misen kanssa.

3 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

3.1 Lähtökohdat

Lasten osallisuudesta kuulee puhuttavan paljon tänä päivänä. Lukuisat lehtiartikkelit ja ammattilaiset pohtivat osallisuuden toteutumista päivähoitossa. Erityislasten osallisuuden kokemuksia ja toteutumista on puolestaan tutkittu vähemmän. Kehitysvammaisten Tukiliitto on tärkeällä asialla avaamassa valtakunnallista keskustelua erityislasten osallisuudesta.

Toimintatutkimuksen lähtökohta on yhteisöllisyys ja osallistavuus, lasten on tärkeää voida osallistua heitä itseään koskevaan päätöksentekoon (Aaltola & Valli 2007, 201, 205; Heikkinen, Roivio & Syrjälä 2007, 32–33). Opinnäytetyöntekijät olivat tutkimuksessa osallistuvassa roolissa tarkoituksellisen intervention vuoksi (Heikkinen ym. 2007, 22).

3.2 Tarkoitus ja tavoitteet

Mielestämme lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja oikeus vaikuttaa yhteisiin päätöksiin sekä ryhmässä, että päiväkotiyhteisössä. Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää erityistä tukea tarvitsevien lasten osallisuuden kokemuksia päiväkodin arjessa. Tavoitteena oli tutkia, kuinka päiväkodissa voitaisiin huomioida erityistä tukea tarvitsevien lasten mielipiteet ja antaa heille mahdollisuus osallistua yhteiseen päätöksentekoon. Tavoitteena oli tiedostaa sadutuksen ja keskustelumaton käytön antamat mahdollisuudet erityistä tukea tarvitsevien lasten osallisuuden lisäämiseksi. Ajatuksena oli, että keskustelumatto ja sadutus jäisivät elämään päiväkodin arkeen tutkimuksen loputtua.

3.3 Kohderyhmä ja tutkimusympäristö

Tutkimuksen kohderyhmä olivat päiväkodin erityislapset ja he olivat myös ensisijaisia hyödynsajia henkilökunnan lisäksi. Tutkimus toteutettiin keskisuomalaisessa päiväko-

dissa, jossa työskenteli lastentarhanopettajien ja lastenhoitajien lisäksi erityislastentarhanopettaja sekä erityisavustajia. Lasten erityisen tuen tarve määritellään kertoimien avulla, jotka ovat määritelty erityispäivähoidossa. Erityislapset olivat inklusioperiaatteen mukaan ikätasonsa mukaisissa päiväkotiryhmissä, ja heidän erityisen tuen tarpeen takia kertoimensa oli suurempi kuin muilla lapsilla.

Päiväkodissa käytettiin kahta eri tilaa tutkimusprosessin aikana. Molemmat tutkimuksessa käytetyt tilat olivat erillisiä huoneita, jotka oli sisustettu ja varustettu eri teemojen mukaan. Vähemmän virikkeitä sisältävä tutkimusympäristö oli lasten keskittymisen kannalta parempi. Paason (2012) mukaan on tärkeää, että tutkimustila on lasta kunnioitava ja että se on tehty lapsille kutsuvaksi. Oleellista oli, että tutkimustilassa ei ollut liikaa leluja, mutta satukirjat puolestaan auttoivat keskustelujen avaamisessa ja lapsia satujen kertomisessa. Tämä oli vaihtoehtoinen tapa edetä, kun lapset eivät löytäneet omaan satuunsa aloitusta käytössämme olleiden kuvien avulla. (Paaso 2007, 12.) Menettely auttoi opinnäytetyöntekijöitä pääsemään lähemmäksi lasta ja lapsen maailmaa. Franklinin ja Knightin tutkimuksessa kerrotaan käytännön näkökulmista, jotka mahdollistavat tai estävät lasten osallistumista. Näitä ovat tilat, tekniset laitteet sekä niiden käyttöön liittyvä koulutus. (Franklin & Knight 2011.)

4 TUTKIMUKSEN LÄHESTYMISTAPA JA KÄYTETYT MENETELMÄT

4.1 Toimintatutkimus

Opinnäytetyö on laadullinen toimintatutkimus. Toimintatutkimuksessa teoria ja käytäntö eivät ole erillään toisistaan, vaan ne täydentävät toisiaan. Kurt Lewinin mukaan toimintatutkimuksessa ”Mikään ei ole niin käytännöllistä kuin hyvä teoria”. (Aaltola & Valli 2007, 197.) Toimintatutkimuksessa toiminta ja tutkimus toteutetaan samanaikaisesti. Opinnäytetyössä läpi käytyjä tutkimuksen vaiheita kuvaavat toimintatutkimuksen syklit: suunnittelu, toiminta, havainnointi ja reflektointi. Vaiheet etenevät sykleittäin jaksosta toiseen ja vaiheiden edetessä suunnitelman toimivuus tarkastettiin ja tarvittaessa toimintaa muutettiin. Sama toistui siirryttäessä seuraavaan sykliin ja aina uusien kier-

rosten aikana oli pyrkimys parempiin tuloksiin. Toimintatutkimuksen syklit kuvaavat opinnäytetyöntekijöiden toimintaa, ei koko työyhteisön osalta tapahtuvaa toimintaa (Liite 1). Toimintatutkimus perustuu muutosinterventioon. (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 33.) Opinnäytetyön edetessä toimintatutkimuksen suunta tarkentuikin interventiotutkimukseksi.

Kemmilsin ja Wilkinsonin teorioiden määritelmissä interventiolla eli muutokseen tähtävällä väliintulolla on kaksi määritelmää. ”Toimintatutkimuksessa todellisuutta muutetaan, jotta sitä voitaisiin tutkia. Toisaalta todellisuutta tutkitaan, jotta sitä voitaisiin muuttaa.” (Heikkinen & ym. 1999, 44). Interventiossa muutos ja tutkimus kulkevat käsi kädessä, kehittäminen ja tutkimus ruokkivat toinen toisiaan. Interventio mahdollistaa löytämään tiedostamattomat toimintatavat, mikäli sellaisia on. Toimintatutkimus tarkastelee yksilöitä sosiaalisen ryhmien jäsenenä. **Kurt Lewinin** kuvaa intervention toimintaa niin, että kun sosiaalista toimintaa muutetaan, ensin se tulee sulattaa (**unfreezing**). Sen jälkeen toimintaa käsitellään ja selvitetään sen perusteita sekä yhteisön ilmapiiriä pohjustetaan toiminnan muuttamiseksi. Sulatuksen jälkeen tulee muutosten aika (**changing**). Kun uutta käytäntöä on testattu ja se sujuu, se pakastetaan (**freezing**), jolla tarkoitetaan tilannetta, että kehitetyt käytänteet vakiinnutetaan osaksi toimintaa. (Heikkinen ym. 2007, 28.)

4.2 Havainnointi

Observointi eli havainnointi on aineistonhankintamenetelmä, jossa tutkittavasta ilmiöstä kootaan tietoa ilmiötä seuraamalla ja tekemällä havainnoja. Tutkimuksessa havainnot kohdistuivat lasten toimintaan ja käyttäytymiseen päiväkodissa. Vuorovaikutuksen tutkimisessa kiinnitetään huomio lasten toimintaan, tutkimustilanteessa tarkastellaan sanallisen viestinnän lisäksi myös sanatonta viestintää. Havainnot dokumentoidaan kirjoittamalla muistiinpanoja, valokuvaamalla tai videoimalla. Havainnoimalla saadaan suoraa tietoa yksilön, ryhmän ja organisaation toimintatavasta. Havainnointi voidaan tehdä havainnoitavaan hänelle luonnollisessa ympäristössä, vastaavasti havainnoijat ympäristö voi olla vieras, havainnoinnin aikana yhteisö toimii normaalisti ja tekee tavallisia tehtäviään. (Korhonen, 2013.)

Havainnointitapoja pystytään jäsentämään eri tavoin ja havainnoijan rooli saattaa vaihdella erilaisissa tutkimusotteissa. Havainnointi voi olla tehty ulkopuolisesta tai sisäpuolisesta näkökulmasta suhteutettuna tutkimuskohteeseen, ja havainnointitekniikka voi olla strukturoitua tai strukturoimatonta. Havainnoinnin sisäpuolisuuden tai ulkopuolisuuden aste voidaan ajatella olevan jatkumo, joka pitää sisällään runsaasti erilaisia välimuotoja ääripäiden välillä. Sisäpuolisen näkökulmasta muodostettu havainnointi saattaa kehkeytyä osallistuvaksi havainnoinniksi, jossa tutkija toimii osana havainnoitavaa tilannetta ja yhteisöä. Kenttätyö on osallistuvaa havainnointia, joka toteutetaan 'in situ' osana todellista tutkimuskohteeseen liittyvää yhteisöä. Havainnointimenetelmää voidaan käyttää haettaessa tietoa asiasta, josta ei ole ennakkotietoa. (Korhonen 2013; Jyväskylän yliopisto i.a.)

4.3 Narratiivisuus

Narratiivisuus on kertova tarina, jossa on alku, keskivaihe ja selkeä loppu. Tarinoiden tapahtumista on tunnistettavissa ja löydettävissä aika ja paikka sekä henkilöhahmot. Yhdessä tarinassa voi olla erilaisia kertomuksia, eikä ole olemassa yhtä oikeaa tarinaa. Kertomuksissa voi esiintyä erilaisia tarinoita, eikä siltikään tiedetä vielä tarinan loppuratkaisua. Tärkeintä on löytää kerronnallisuudesta tarinan tai kertomuksen juoni, joka etenee erilaiset tapahtumat yhteen liittäen kokonaisuudeksi. (Sirkkala i.a.)

Tulkitsemme ja jäsenämme todellisuutta kahdella eri tavalla, loogisesti ja kertomuksellisesti eli narratiivisesti. Lapset ajattelevat ensisijaisesti narratiivisesti. Narratiivinen ajattelutapa liittyy ihmisten jokapäiväisiin tapahtumiin ja sosiaalisiin suhteisiin. Sen avulla jäsenetään toimintaan liittyviä asioita ja kommentoidaan toisten tekemisiä tarinan ja draaman kielillä. Narratiivinen ajattelu on eräänlaista arkijärkeä. (Ihanius 2005, 199–200). Narratiivisuuden tavoitteena on luoda tilaa muutokselle. Tarkoitus ei ole tehdä päätöstä lapsen puolesta, vaan antaa hänelle mahdollisuus ilmaista omat ajatukset ja mielipiteet. Tämä vaatii päivähoidon henkilökunnalta tietynlaista suuntautumista ja asennetta, ei pelkkiä hyviä vuorovaikutus tekniikoita ja taitoja. (Heikki Waris -instituutti 2007). Narratiivisen työotteen näkökulmana on olla voimavarana lapselle, kun hän ymmärtää muutoksen vallan lähtevän hänestä itsestään.

Teoksessa Vuorovaikutuksellinen tukeminen (Vilen, Leppänen & Ekström 2008) on hyvin avattu narratiivista näkökulmaa tarinoinnista ja se nosti mieleen seuraavia ajatuksia: Tarinat kertovat elämämme tapahtumista, kohtaamisista ja käännekohdista, jotka ovat voimaannuttavia. Tarinat kertovat elämän tarkoituksen ja tuovat siihen merkityksen. Sama pitää paikkaansa lasten tarinoissa. Tarinallinen työskentely vaatii molemminpuolista luottamuksellista suhdetta lapsen ja työntekijän välille. Lasten tarinoissa voi olla erilaisia tunteita, esimerkiksi onnistumisia, iloa, surua ja pettymystä. Kertomukset nivoutuvat elämänajanjaksoina ja tapahtumina yhtenäiseksi tarinaksi, joissa voi olla samanaikaisesti myös päällekkäisiä tapahtumia.

Tarinoiden kuuntelu vaatii taitoa jäsentää ja tulkita tarinat juonelliseksi kokonaisuudeksi. Vihjeitä saa lapsen kehonkielestä ja äänen intonaatioista. Kootun tarinan avulla saadaan kuvausta tunteista ja ajatuksista. Kerrottua tarinaa voidaan lasten kanssa yhdessä jakaa ja pohtia, millaiseen suuntaan tarina voisi saada jatkoa tai voisiko vaihtoehtoja olla jopa useita. Tarinoita voi ryhmitellä, jotta kokonaiskuva selkiytyisi. Kaikissa tilanteissa on tärkeää kuunnella lasta ja kirjoittaa tarinaa tarkasti ylös. Yhteenvedossa lasten tarina piirtyy aikajanaksi aikajanana kuvien avulla. Luottamuksellisen ilmapiirin vallitessa lapsi-aikuinen suhteessa on työntekijällä mahdollisuus tarkentaa omia mieltä askarruttavia ajatuksia lapsen tarinasta ja näin voidaan saada tarkennusta tarinan kulkuun ja uutta näkökulmaa kertojan juoneen.

4.4 Keskustelumatto

Keskustelumatto on kehitetty välineeksi tukemaan puhevammaisten lasten ja aikuisten mielipiteiden ilmaisua ja helpottamaan keskusteluun osallistumista. Keskustelumaton avulla havainnollistetaan käsiteltäviä asioita, ja ne saavat merkityksen kerrottavan tarinan kautta. Oikealla tavalla käytettynä menetelmän on osoitettu helpottavan keskittymistä ja ajattelemista. (Papunet 2013; Papunet 2009.) Erityislapsen mielipiteet, toiveet ja tarpeet tulevat kuuluviin vuorovaikutustilanteissa keskustelumatolla. Keskustelumatto tukee erityislapsen kykyä ilmaista omia mielipiteitään ja näkemyksiään häntä koskevis- sa asioissa, sekä mahdollisuutta vaikuttaa siihen, että hänen äänensä tulee esille vuorovaikutustilanteissa. Lisäksi väline helpottaa ja jäsentää keskustelua. Kuvia voidaan käyttää monin eri tavoin ja niitä voidaan lisätä tai vähentää lapsen kiinnostuksen ja toiveiden

mukaan. (Papunet 2013.) Keskustelumattoa käyttävällä työntekijällä on oltava riittävät tiedot keskustelumaton käytöstä ja keskustelutilanteiden ohjauksesta, jotta lasten äänet saadaan luotettavasti esiin. (Papunet 2009.)

Keskustelumaton alustaksi käy tarrapintainen matto, tai tavallinen pieni kynnymatto jollaista myös tutkimuksessa käytettiin. Lapselle annetaan kuvia, joita hän asettaa matolle itsenäisesti tai työntekijän avustamana, ryhmitellen kuvat oman kiinnostuksensa mukaan esimerkiksi kyllä- tai ei-sarakkeisiin. Sarakkeet voivat olla eri teeman mukaan luotuja, kuten “erittäin hyvä” ja “erittäin huono” tai “henkilöitä, joita minä tapaan mielelläni” ja “henkilöitä, joita en tapaa mielelläni”. Tärkeää on, että tarjolla on tyydyttävä määrä valintamahdollisuuksia, ja että keskusteluilmapiiri on sellainen, jossa valintojen tekeminen on mielekästä. (Trygg 2010, 66–67.)

Tutkimuksessa käytettiin Keskustelumattoa kartoittamaan erityislasten osallisuuden kokemuksia. Keskustelumatolla kerättiin lasten osallisuuden kokemuksia edistäviä teki- jöitä eli lapset kertoivat omia kokemuksiaan päivän kulusta ja omista ystävyys- suhteistaan. Tutkimukseen osallistuvilla lapsilla oli kielellisiä erityisvaikeuksia, jotka ilmenivät erilaisina haasteina kommunikoinnissa. Keskustelumaton käytössä otettiin huomioon, että lapset ymmärsivät käytössä olevat kuvasymbolit. Lapsen kommunikointitasosta riippuen käytettiin hymy- ja surunaama kuvia tai kyllä ja ei kuvia. Tutkimuksen edetessä lapset valitsivat myös uusia kuvia keskustelumattoon seuraavalle kerralle.

Keskustelumattoa käytettäessä on suositeltavaa asettaa avoimia ja neutraaleja kysymyksiä. Johdattelevat ja pitkät kysymykset vaikeuttavat lasten omien mielipiteiden muodostumista, selventävät kysymykset puolestaan antavat mahdollisuuden tarkentaa omaa näkemystä. Suuressa ryhmässä keskustelumaton käyttö on vaikeaa; yksilöllinen tai pienemmän ryhmän ohjaaminen on keskustelun hallinnan kannalta sujuvampaa ja syvällisempää. Keskustelumaton käyttämisestä on hyvä arvioida käyttötarkoituksen mukaan, jossa tulee ottaa huomioon lasten erilaiset kommunikoinnin tarpeet. Keskustelumatolla voidaan tukea niiden lasten äänen kuulumista, joille kuvien avulla kommunikointi voi olla ainoa tapa saada ilmaista omia näkemyksiään. Saatuja vastauksia ei pidä arvioida sellaisenaan, vaan osana kokonaisvaltaista vuorovaikutustilannetta. (Papunet 2009.)

4.5 Sadutus

Sadutuksen ohje:

"Kerro satu (tai tarina). Kirjaan sen juuri niin kuin sen minulle kerrot. Lopuksi luen tarinasi ja voit muuttaa tai korjata sitä mikäli haluat." (Sosiaaliportti 2012.)

Sadutuksen avulla kuunnellaan lasta, nuorta tai aikuista iästä tai kulttuurista riippumatta. Sadutus antaa läheisyyden ja turvallisuuden tunteen tässä ja nyt. Lapsi luo oman tarinansa, joka syntyy kertomusta arvostavan kuuntelijan ja kirjoittajan kanssa, lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa. Lapsi saa mahdollisuuden kertoa itselleen tärkeistä asioista, samalla on myös lupa vaieta niistä asioista mistä ei halua kertoa. Sadutuksen avulla saa käsityksen siitä, mitä lapset ajattelevat ja kuinka he hahmottavat ympäröivää maailmaa. Menetelmää voidaan käyttää erilaisissa tilanteissa nostamaan lapsen ääni esille niin yksilö-, ryhmä- kuin yhteisötasolla. Sadutus on narratiivinen menetelmä, jossa uusi satu tai tarina syntyy kertojan ja saduttajan välillä. Se poikkeaa sadun kerronnasta siinä, että lapsen tai lapsiryhmän kertoessa tarinaa aikuinen kirjaa kuulemansa sellaisenaan ja lukee sen kertojalle, jotta tämä voi tehdä korjauksia, mikäli haluaa. (Opetusvirasto 2012; Kauppinen ym. 2011, 54.) Sadutuksen avulla tutkittiin, miten lapsi kokee osallisuuden päiväkodissa.

Sadutuksen avulla pystytään ottamaan lapset mukaan heille luontaisella tavalla toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Sadutus ei ole opetusväline, eikä sen tarkoituksena ole opettaa itsensä ilmaisua, lukemista tai kirjoittamista. Ennen kaikkea sadutus on vastavuoroiseen toimintakulttuuriin johdattelua menetelmä, jonka avulla voidaan kuunnella myös lasta. Lapsi saa päättää millainen hänen tarinansa on; hän voi ilmaista sen myös musiikin, tanssin, draaman, kuvan tai rakentelun muodossa. Sadutus tuo esiin myös piilossa olevan lapsen oman kulttuurin. Jokaisen lapsen oma osaaminen huomataan. (Karlsson 2003, 10–30.)

Lapset eivät yleensä kopioi satuja aikuisilta, toisilta lapsilta, eivätkä videoilta tai satukirjoista. Sadut rakentuvat yleensä asioista, joita on elämässä koettu, nähty, kuultu, aistittu ja tehty sekä oman mielikuvituksen tuotoksista. Joskus lasten kertomukset ovat niin vieraassa muodossa, että aikuisten on vaikea ymmärtää niitä. Kertomukset saattavat tuntua aikuisesta epäjohdonmukaisilta, poukkoilevilta tai yksinkertaisilta. Usein lapsen

satu kertoo eniten sille aikuiselle, joka saduttaa säännöllisesti ja seuraa mitä lapset leikkivät, tekevät, miten he ajattelevat, tuntevat, toimivat ja mikä lapsia kiinnostaa. Näin lapset itse johdattavat aikuiset heille jo vieraaksi käyneeseen lasten omaan kulttuuriin. (Karlsson 2003, 30–31.) Lasten kyselevä asenne laantuu, jos aikuinen kyselee häneltä koko ajan kysymyksiä ja arvioi lasta, tai noudattaa liian tarkasti omaa oppituokion suunnitelmaansa, eikä anna lapsille tilaa omiin aloitteisiin ja ajatuksiin. Lasten ajatusten ja kysymysten kuunteleminen antaa tilaa lasten aktiivisuudelle ja hyvälle oppimiselle. (Karlsson 2003, 25.)

Tutkimusten mukaan sadutuksen moninaiset vaikutukset tulevat esiin, kun lapsia sadutetaan säännöllisesti luontevana osana toimintaa. Sadutuksella on erilaisia sovelluksia, joita voidaan liittää kertomisen ja leikin lisäksi myös muihin ilmaisutapoihin. Kehitettyinä on jo musiikki-, tanssi-, rakentelu- ja liikuntasadutusta. (Karlsson 2003, 10–30.)

Kun puhutaan lasten kulttuurista, tarkoitetaan silloin yleensä aikuisten lapsille tekemää kulttuuria. Lastenkirjat, lasten teatteri, lastenlaulut ja lasten elokuvat kaikki ovat aikuisten tekemiä. Lapset leikkivät, rakentavat, vitsailevat, pelaavat ja maalaavat, heidän kulttuurinsa on vain osittain jäänyt piiloon. Sitä ei ole arvostettu, eikä juurikaan tallennettu. Tämä johtuu lasten näkymättömästä asemasta ja vallitsevasta lapsi- ja oppimiskäsityksestä. Lasta on pidetty puhtaana tauluna, jota aikuinen ohjaa ja opettaa, jotta lapseen piirtyisi muistijälkiä, eli tapahtuisi oppimista. Lapset tarvitsevat aikuisen apua, jotta heidän oma kulttuurinsa tulisi esille, ja että lapset voisivat nauttia toistensa tekemästä lasten kulttuurista ja saada niistä uusia oivalluksia. (Karlsson 2003, 29.)

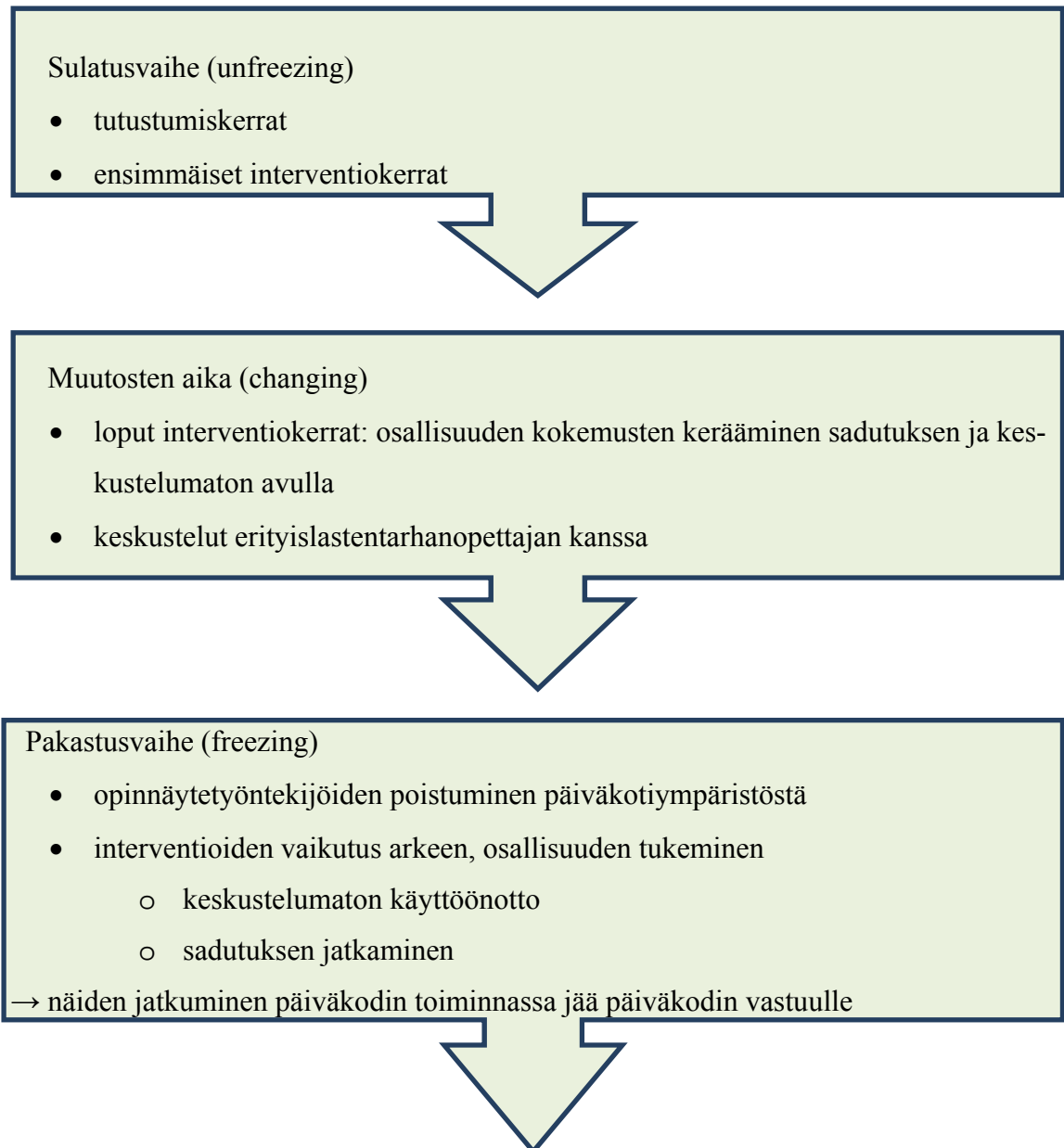
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Interventiot päiväkodissa

Opinnäytetyössä hyödynnettiin Lewinin teoriaa interventiosta. Tutkimuksen tutustumiskäynnit ja ensimmäiset tutkimuskäynnit toimivat teorian mukaisena sulatusvaiheena. Tutkimuskäyntien välillä toimintaa kehitettiin paremmaksi seuraavaa käyntiä varten;

Tuokioiden alkua ja loppua selkiyttämään tehtiin toimintaa kuvaavat kuvasarjat ja keskustelumaton käytöstä kerrottiin lisää erityislastentarhaopettajalle. Tässä tapauksessa keskustelumatto toimi avaintekijänä muutokselle. Tämän jälkeen päiväkotitoimi otti testaukseen keskustelumaton ja katsoi kuinka se toimii (changing). Erityislastentarhanopettaja innostui keskustelumaton ideasta ja hänellä oli uusia ideoita, miten sitä voisi hyödyntää arjessa. Hän vei ajatuksiaan eteenpäin työntekijöille. Tarkoituksena oli, että keskustelumaton käyttö jää pysyväksi käytänteeksi ja osaksi päiväkodin arkea (freezing-vaihe). Opinnäytetyöntekijät olivat sulatusvaiheessa ratkaisevassa vaiheessa lasten osallisuuden parantamiseksi. Pääasiallinen tehtävä oli päiväkotitoimiin tehty interventio, ja sulatusta seuraavassa eli muutosvaiheessa opinnäytetyöntekijöiden osuus vähentyi jo huomattavasti. Pakastusvaihe jää kokonaan päiväkodin arkeen ja henkilökunnalle, opinnäytetyön toiminnan osuus on tässä vaiheessa jo poistunut. (Kuvio 1.)

KUVIO 1. Interventiokuvio (mukailtu Heikkinen ym. 2007, 28).

5.2 Interventioiden toteutus

Teimme päiväkotiin viisi interventiokäyntiä. Sitä edelsi kaksi tutustumiskäyntiä, joiden aikana tutustuimme lapsiin ja päiväkodin toimintaan. Tutustumiskäynneillä tarkkailimme lasten toimintaa päiväkodin lapsiryhmässä ja havainnoimme erityisesti heidän vuorovaikutus- ja kommunikointitaitoja muiden lasten kanssa. Päiväkodin henkilökunnalta saimme tietoa lasten kommunikointitaidoista ja siitä, millaisia puhetta tukevia menetelmiä päiväkodissa käytetään. Interventiot toteutettiin päiväkodissa keväällä 2013.

Taulukko 1. Lasten osallisuuden kokemusten tutkimus ja aikataulu

1. Tutustumiskerta	2. Tutustumiskerta	3. Interventiokerta	4. Interventiokerta	5. Interventiokerta	6. Interventiokerta
Lasten toiminnan havainnointi päiväkodin ryhmässä. Tutustuminen vapaan leikin ja toiminnan kautta lapsiin.	Lasten leikin havainnointi	Keskustelumatton käytön kokeilu Kesto: 15 min/lapsi, lapsia 4	Keskustelumatton sadutuksen käyttö lorupussi Kesto: 20 min/lapsi, lapsia 4	Päiväkotisadun lukeminen lapsille, tunne- ja värikortit ottaminen mukaan Kesto: 20 min/lapsi, lapsia 2	Sadun jatkuminen, lapset yksilöllisesti tunne- ja värikortit Kesto: 20 min/lapsi, lapsia 3

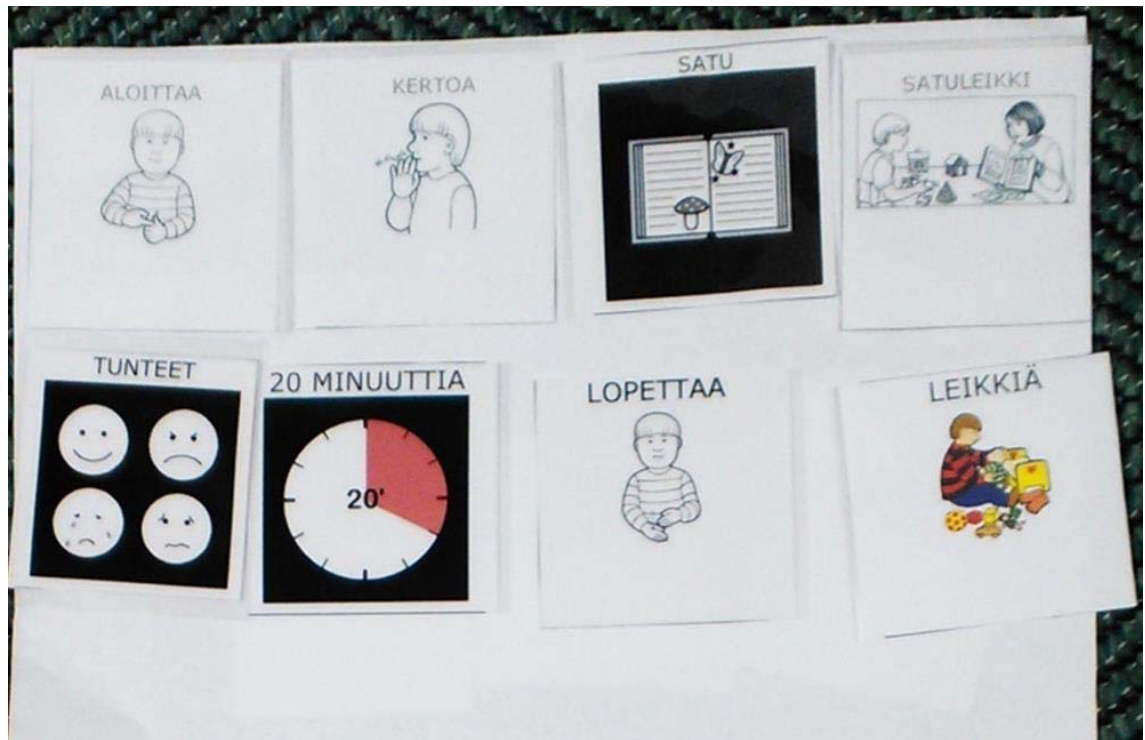
Tutustumiskäynneillä tarkkailimme erityislasten toimintaa ja leikkiä. Keskityimme pääasiassa havainnoimaan lasten osallisuuden kokemuksia sekä henkilökunnan ja lasten välistä vuorovaikutusta lapsen kokemasta osallisuuden näkökulmasta. Päiväkodin henkilökuntaa havainnoitiin siitä näkökulmasta, että onko päiväkodin arjessa tilanteita, joissa he voisivat hyödyntää sadutusta ja keskustelumattoa. Lapsella on mahdollisuus osallistua, jakaa ajatuksistaan, mielipiteistään ja kokemuksistaan, mutta hänellä on myös oikeus olla osallistumatta, jos hän niin haluaa. (Paaso 2007, 12–13.)

Pyrimme aloittamaan interventiokäynnit mahdollisimman luontevasti. Tutustumiskäynneillä osallistuimme lasten leikkeihin, keskustelimme heidän kanssaan ja juttelimme myös lapsiryhmän muiden lasten kanssa. Ulkovaatteiden pukemistilanteessa havainnoitiin, että aikuisen on tärkeä kohdata lapsi hänen tasollaan. Aikuisen polvistuessa lapsi kohtaa tasavertaisen keskustelijan, jolloin vuorovaikutus on tasa-arvoista. Tutkimuksessa toimittiin lapsilähtöisesti, sekä pyrittiin tunnistamaan pedagogiset hetket joihin tart-

tua. Päiväkodissa tutustuimme erilaisiin kommunikoinnin apuvälineisiin, joita siellä oli käytössä. Niitä olivat tukiviittomat, PCS-kuvat (Picture Communication Symbols) ja valokuvat. Lasten päivästrukturi oli kuvattu seinälle PCS-kuvoin. Kuvia oli käytetty myös tarkentamaan päivän eri toimintoja. Kuvat olivat sijoitettu toimintojen lähelle, esimerkiksi ruokailutilanteeseen sopivat kuvat olivat liimattu pöytään helpottamaan lasten valinnanmahdollisuuksia. Eteisessä oli kuvalliset ohjeet vaatteiden pukemisjärjestyksestä. Mielestämme lapset pääsivät tässä mainiosti harjoittelemaan itsenäistä pukeutumista.

Päiväkodissa käytetään erilaisia arjen toimintamalleja, joiden avulla tuetaan lasten kokemusten ja päivän jäsentymistä. On todettu, että lasten turvallisuuden ja elämänhallinnan kokemuksia parantaa arjen selkeä rakenne. Sosiaalisten tilanteiden ja tapahtumien selkeyttämistä tukevat erilaiset viikko- ja päiväkalenterit. Toivottujen käyttäytymismallien oppimista voidaan vahvistaa yksittäisiä kuvia käyttämällä sekä selkeyttää lasten kykyä jäsentää omia tunteitaan. Päiväkodissa kuvia käytetään yleisesti vuorovaikutuksen ja oppimisen tukena, mutta kuvien käyttöä voidaan hyödyntää myös kotona. Etenkin lapset, joilla on kielellisiä ja kehityksellisiä vaikeuksia, hyötyvät kuvien käytöstä. (Rautamies ym. 2010, 196, 210.)

Tutustumiskäyntien jälkeen suunnittelimme tulevien interventiokertojen teemat ja hankimme niihin tarvittavat materiaalit. Ryhmämuotoisissa interventioissa pienempien lasten keskittymiskyky ei ollut paras mahdollinen, eivätkä lapset välttämättä jaksaneet keskittyä kovin pitkään. Tämä huomioitiin pitämällä tutkimustilanteet lyhyinä eli noin 15–20 minuutin pituisina. Interventiokäyntien alussa lapsille kerrottiin kuvilla kuinka tutkimus etenee (Kuva 1.). Lapset ja opinnäytetyöntekijät jaettiin kahteen ryhmään ja ryhmät toteuttivat tuokionsa yhtä aikaa. Lapset jännittivät tutkimuksia vähemmän, kun paikalla oli vain yksi tai kaksi aikuista. Erityislastentarhanopettaja oli tuokioissa mukana vain ensimmäisillä kerroilla, jonka jälkeen lasten kanssa toimittiin itsenäisesti. Erityislastentarhanopettajan läsnäolo olisi voinut vaikuttaa lasten kertomuksiin.

KUVA 1. Interventiokäynnin kulku

5.3 Lasten toiminnan havainnointi

Ensimmäisellä interventiokerralla havainnoitiin lasten mieltymyksiä keskustelumaton avulla. Havaintojen pohjalta teimme kuvia sadutukseen. Toimintaa seuraamassa ollut erityislastentarhanopettaja antoi hyödyllisiä ehdotuksia, miten heikoimmin kommunikoiden lasten mahdollisuutta osallistua tutkimukseen voitaisiin tukea paremmin. Hän ehdotti, että lasten kanssa käytettäisiin tukiviittomia ja että tuokioon liitettäisiin mukaan jokin mielenkiintoa lisäävä elementti, kuten lorupussi. Lorupussi motivoi ja innosti pienimpiä lapsia osallistumaan tutkimukseen, Lorupussia käytettiin myös keskustelumaton tukena, pysyivät kärsivällisinä odottaessaan omaa vuoroaan nostaakseen lorupussista kuvan. Tarrapassi oli myös tärkeä motivaatiokeino. He saivat joka kerta valita oman tarran, joka liimattiin pieneen passiin tutkimuskäynnin lopussa ja viimeisellä kerralla he saivat sen kotiin vietäväksi - tämä oli heille todella tärkeää ja motivoi heitä osallistumaan toimintaan. Koska lapsi ei välttämättä jaksaa keskittyä samaan asiaan kovin pitkään, kaikkiin tutkimustilanteisiin suunniteltiin samanlaiset aloitus- ja lopetuskerrat. Ensimmäisten kertojen jälkeen jäi pohdittavaksi, kuinka lapset voitaisiin saada avautumaan ja rohkaista heitä kertomaan omista toiveistaan ja kokemuksistaan.

Lasten motivoiminen vaihteli suuresti iän mukaan. Pienemmät lapset osallistuivat tutkimukseen keskustelumattoa käyttäen. Lapset innostuivat laittamaan hymynaaman alle kuvia, jotka heitä kiinnostivat ja joista he pitivät. Isoimmat lapset pystyivät kuvien avulla sadutuksessa kertomaan päivästäan päiväkodissa, perheestään ja ystävistään. Lapset valikoivat sadutuksen alussa kuvat tytöstä tai pojasta, josta he halusivat kertoa sadun. Sadun lopuksi tarina luettiin lapselle ja hän tarkisti, että se meni hänen kertomuksensa mukaan sekä halutessaan teki muutoksia. Sadutuksessa käytetyt kuvat auttoivat lapsia muistamaan tarinan paremmin.

Oman elämäkerrallisten kertomusten rakentaminen vaatii lapselta tietämystä ja ymmärrystä siitä, että hän on erillinen yksilö ja hänellä on omat ajatukset ja tunteet. Keskustelut lapsen elämäntapahtumista, toiveista ja ajatuksista vahvistavat lapsen minäitietoisuutta. Aikuisen osoittama kiinnostus lapsen ajatuksista antaa lapselle kokemuksen, että hänen ajatustensa jakaminen on tärkeää. Tämä puolestaan vahvistaa kykyä ymmärtää toisen tunteita. (Aro & Laakso 2011, 52–53)

“Ne asuivat omakotitalossa, jossa olivat myös äiti ja isä.” Olivia valitsi mukaan myös mummin ja vaarin. Satu jatkuu “Veli menee kouluun, Olivia menee päivikseen. Olivia haluaa päiväkodissa leikkiä barbeilla, mennä pihalle. Päiväkodissa Olivia hiihtää ja luistelee, pelaa ja leikkii nukeilla. Päivällä nukkuu päiväunet. Olivia tykkää nukkua päiväunet. Iltapäivällä Olivia kävelee pitkin maata ja “leipoaa”. Päiväunien jälkeen “ruokoa”. Päivän jälkeen lähtee kotiin, veli tulee hakemaan.” Luettuamme läpi sadun, Olivia lisäsi, että” mummi ja vaari asuu kerrostalossa. “Ja, että “sadun nimi on päiväkotisatu”.

Havaintojen mukaan Olivia oli iloinen ja ylpeä sadustaan. Kun satu lopuksi luettiin Olivialle ääneen, hän oli tarkka siitä, että se oli kirjattu täsmälleen oikein. Onnistunut sadutus vaatii tiettyjen periaatteiden noudattamista, sillä menetelmä ei tähtää pelkästään kertomusten tuottamiseen ja kirjaamiseen. Sadutustilanteessa halutaan antaa puheenvuoro lapsille. Lasta kehoitetaan kertomaan satu, eikä siis kysytä, koska kysymys ohjaa aina vastausta. Kysyjällä kun on valta päättää, mikä on tärkeää ja mistä tulisi kertoa. Kehotus on avoin pyyntö, joka siirtää vastuun tekemisestä toiselle. Näin lapselle voidaan viestittää, että hänen esittämänsä näkökulmat ovat terveitä ja arvokkaita. Samalla halutaan tutustua lapsen maailmaan ja kuunnella sitä, mitä lapsi pitää tärkeänä. (Karlsson 2003, 44–45.)

5.4 Lapsi satujen kertojana

Kävimme lasten kanssa läpi seuraavan kerran teema ja pyysimme heitä valitsemaan ystävän, josta he haluavat sadussaan kertoa. Seuraavalle käynnille lisäsimme tunnekorit, kuvia kavereista, erilaisista leikeistä ja toiminnoista. Tuokiassa keskityttiin ystävyys-suhteisiin ja leikkiin muiden päiväkodin lasten kanssa. Sadutustilanteet eivät aina edenneet suunnitelmien mukaan, joskus lapset vaeltelivat tilassa tehden omia juttujaan ennen kuin päästiin etenemään sadutukseen. Huomasimme, että jokaisen lapsen kommunikointikyky oli erilainen ja välillä vuorovaikutusta hidasti myös kielimuuri ja erilainen kulttuuritausta. Haasteista huolimatta lasten osallisuutta saatiin esille hymynaama korttien avulla. Lasten tarkkaavaisesta pohdinnasta pystyi huomioimaan heidän innokkuutensa osallistua. He miettivät tarkoin minkä kuvan he haluavat laittaa hymynaaman alle. Ote tutkimuspäiväkirjasta:

“Oli kuitenkin positiivista, että hän hetken aikaa oli mukana leikissä ja laittoi kortteja hymy- ja surunaamojen alle tietävästi tiedostaen niiden merkitykset, vaikka tahti olikin varsin kiivas. Kun Lasse oli sivummalla, parantui Garyn oma aktiivisuus ja keskittyneisyys selvästi. Hän ryhtyi asettamaan omatoimisesti matolle hymiöiden alle yksinkertaisia ja selkeitä kuvia, kuten pallo, hevonen ja auto.”

"Gary näytti miettivän kumman hymiön alle mikäkin kuva kuului ja ymmärsi mikä oli leikin tarkoitus. Kun vuorossa oli vaikeampia kuvia, kuten kotileikki ja astiat, hän meni tutkimaan lelulaatikon tavaroita ja toi meille leluja jotka vastasivat kuvaa. Hän esimerkiksi toi lautasen ja kulhon, kun kuvassa oli astioita. Olimme positiivisesti hämmästyneitä siitä, kuinka hän itse omatoimisesti etsi vastaavia tavaroita meille.“

Lapsi on kohdattava lapsen ja hänelle ominaisin tavoin. Sen sijaan, että lapsen odotetaan sopeutuvan aikuisten maailmaan ja aikuisten työskentelytapoihin, tulisi miettiä mikä on lapselle omin tapa toimia. Lapselta ei voi vaatia osallistumista eikä häntä voi pakottaa mielipiteen kertomiseen. Lasten kanssa työskennellessä huomioidaan lasten tunteet ja mielipiteet, eivätkä aikuiset tulkitse niitä lasten puolesta. (Paaso 2007, 12–13). Lapsimyönteinen työskentely näkyi opinnäytetyön teossa niin, että jokainen lapsi sai aikaa, heille puhuttiin kunnioittavasti sekä heistä puhuttiin kunnioittavasti ja arvostavasti.

Joskus satua ei ala syntymään luonnollisesti. Jos tuntee lapsen, niin ymmärtää, että kyllä hän keksii itse. Lapselle voi antaa aikaa esimerkiksi seuraavaan päivään, siirtää sadutusta. Joskus lapselle voi antaa hieman vinkkejä, esimerkiksi kysellä, mikä lasta kiinnostaa, ja tätä kautta auttaa lasta keksimään aiheen. Aikuinen voi vaikka ohi mennessä sanoa jonkun lauseen, josta lapsi nappaa siitä itselleen aloituksen. Aikuinen voi valmistella sadutushetkeä esimerkiksi tuomalla sadutustilaan leluja tai esineitä, jotka voivat luontaisesti auttaa lasta pääsemään sadun juurille. (Lastentarhanopettaja, henkilökohtainen tiedonanto 5.5.2013.)

“Lapset menivät päiväkotiin. Päiväkodissa oli ystäviä. Päiväkodissa lapset leikkivät pallo-nukke ja laululeikkejä. He puhaltavat saippuakuplia. Sen jälkeen he pesevät kädet ja alkavat syödä. Ruokana oli Ellan herkkuruokia; jäätelöä, banaania, juustoa ja leipää. Ruoan jälkeen mennään nukkumaan. Nukkumisen jälkeen voi taas puhaltaa saippuakuplia ja laulaa, jonka jälkeen Ella lähtee kotiin vanhempien kanssa.” (Kuva 2).

KUVA 2. Sadutus

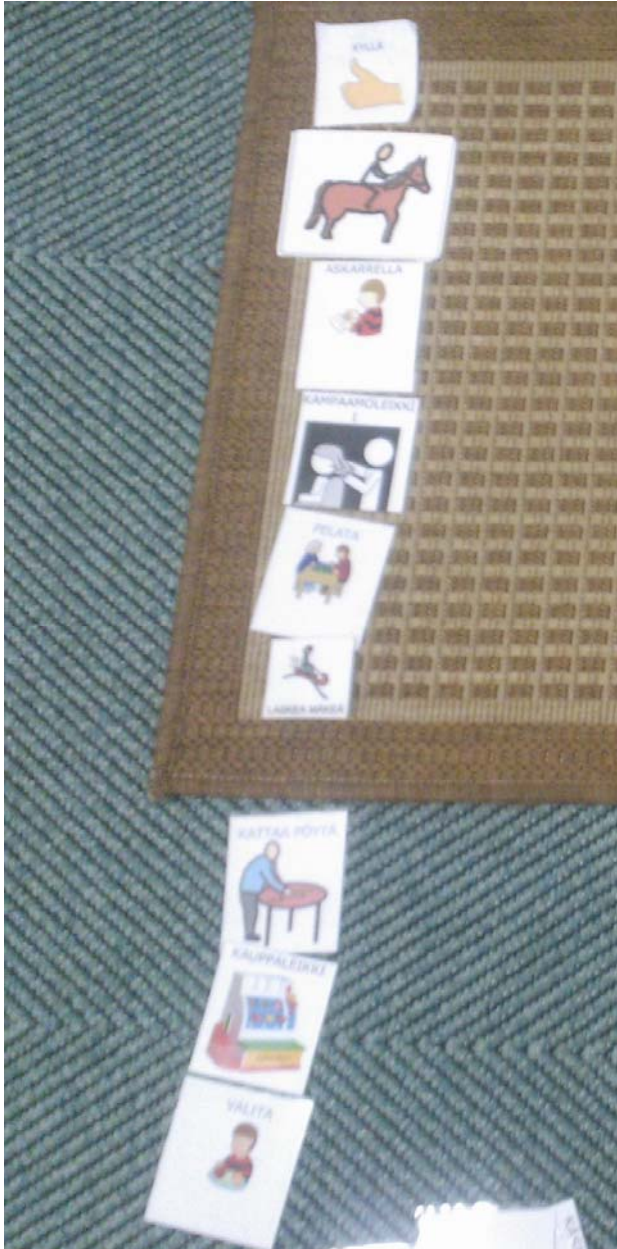
Interventiokertojen edetessä osa lapsista oivalsi sadutusta yhä paremmin, ja he kertoivat innoissaan omaa satuaan. Heikommin kommunikoivien lasten sadutusta tukivat hymynaama ja surunaama korttien käyttö. Viimeisellä kerralla tutkimukseen osallistuvia lapsia oli paikalla vain kolme, ja silloin oli mahdollisuus ottaa jokainen lapsi yksin tutkimustilanteeseen. Tutkimukseen osallistumisesta lapset saivat kiitoksena omat tarrapassit, jonne he tuokioiden loppuksi valitsivat tarravihosta yhden tarran. Viimeisellä kerralla lapset saivat tarrapassit omakseen.

6 TULOKSET

6.1 Osallisuus lasten kokemana

Havaitsimme, että aikuisilla on suuri rooli ja merkitys lasten osallisuuden toteutumisessa. Lasten mielipiteiden kuulemiseen aikuisten on käytettävä kekseliäisyyttä ja lapselle sopivia kommunikaatiokeinoja, tärkeää on herkkyyttä, intuitio ja luovuus. Osallisena lapsi kokee kuuluvansa päiväkotiryhmään. Lapsi tuntee olevansa osa ryhmää, kun aikuiset antavat hänelle mahdollisuuden mielipiteeseen ja tukevat hänen mielipiteiden ilmaisemista. Osallisuus näkyy yhdessä tekemisessä. Osallisuus tukee lapsen itsetunnon kehitystä ja vahvistaa lasten vuorovaikutustaitoja, kun lapsilla on mahdollisuus suunnitella ja päättää omaan päiväänsä liittyvistä asioista. (Rajakangas 2013) Lapsen itsetuntoa voidaan tukea ja vahvistaa tukemalla lapsen vuorovaikutustaitojen kehitystä.

Käytimme opinnäytetyössämme päiväkodissa jo olemassa olevia menetelmiä, kuten kuvien käyttöä kommunikoinnin apuna ja sadutusta, uutena menetelmänä toimme keskustelumaton. Loppujen lopuksi keskustelumaton idean oivaltaminen ja käyttäminen oli lapsille helppoa. Keskustelumaton saatu tulosten perusteella lapset saivat toteuttaa leikkejään toiveidensa mukaan. Kuvien avulla lapset kertoivat, että he leikkivät usein kavereiden kanssa ja toisinaan ryhmässä, ja että heillä ylipäätään oli ystäviä päiväkodissa. Havaitsimme, että lapsilla oli päiväkodissa virikkeellinen toimintaympäristö, jossa on huomioitu lasten erilaiset tarpeet. Päiväkodissa toiminta oli monipuolista (KUVA 3), mielestämme ohjatun ja yksilöllisen leikin välillä vallitsi hyvä tasapaino.

KUVA 3. Päiväkodin toiminta

Tulosten mukaan keskustelumatto helpottaa erityislasten itseilmaisua ja näin ollen parantaa osallisuutta. Sadutuksesta saaman tiedon mukaan lapset eivät kokeneet turvattomuutta tai yksinäämisen pelkoa. Myös keskustelumaton yhteydessä syntyi käsitys, että päiväkodin henkilökunnan aikuiset ovat tärkeitä lapsille. He kuvasivat aikuisten toimintaa luotettavaksi ja kokivat läheisyyttä. Lasten keskinäiset suhteet päiväkodissa olivat hyvät, ote tutkimuspäiväkirjasta; "Iloiseksi minut saa ystävien kanssa legoilla rakentaminen." Lapsi oppii leikin myötä toimimaan sosiaalisissa suhteissa niin muiden lasten kuin aikuisten kanssa. Lapset lähtivät innostuneesti mukaan tutkimukseen ja heillä pysyi mielenkiinto loppuun asti. Lapset tiesivät mitä tutkimuskäynneillä tapahtuu ja heistä

oli kivaa päästä leikkimään “tätien” kanssa. Onnistuimme osallistamaan lapset tutkimukseen.

6.2 Aikuiset lasten osallisuuden edistäjinä

Päivähoidolla on suuri merkitys lasten osallisuuden ilmentäjänä. Aikuisten on etsittävä keinoja miten voivat tukea lapsen tunnetta osallisuudesta. Erityislapset ovat usein aikuisten toiminnan kohteena ja heidän mahdollisuutensa tehdä valintoja ja päätöksiä ovat vähäiset. Heidän kanssaan työskentelevät aikuiset eivät välttämättä osaa käyttää tarvittavia kommunikaatiomenetelmiä (Rajakangas 2013). Lasten osallistamisen tukeminen vaatii erityislapsen kanssa työskenteleviltä aikuisilta aikaa ja erilaisten kommunikointitaitojen omaksumista.

Toivomme, että päiväkodissa henkilökunta kiinnostuu keskustelumaton käytöstä, ja että sen käyttämistä lasten osallisuuden tukemiseksi kehitetään edelleen. Muutos ja tutkimus kulkevat rintarinnan; tarkoituksena on kehittää toimintaa tutkimuksen avulla. Muutos voi olla tilapäinen, kunnes löydetään uusi vieläkin parempi tapa toimia. (Heikkinen & ym. 1999,45.) Englantilaiset tutkijat Franklin ja Knight toteavat lasten osallistamisen olevan helppoa. Tämän huomasimme myös omassa tutkimuksessamme, jossa näkyi lasten kuulemisen yksinkertaisuus. Yhdymme tutkijoiden mielipiteeseen, että lasten osallistaminen voi hidastaa päätöksentekoprosessia. Lasten osallistamisen tukeminen ja lisääminen vaatii aikaa, resursseja ja uusien taitojen omaksumista niin aikuisilta kuin lapsiltakin.

Vygotskyn teorian mukaan lapsi ja aikuinen ovat samanvertaisia toimijoita keskenään. Siinä vallitsee molempien osapuolten keskinäinen kunnioitus. Huomasimme, että opinäytetyömme tulokset pohjautuvat samanlaisiin havaintoihin päiväkodin toiminnasta. Lasten osallisuus on huomioitu ja lapsi on yhdenvertainen toimija aikuisen kanssa. Määttä ja Rantala ovat huomioineet tämän 2000-luvulla tehdyissä erityispedagogisissa tutkimuksissa (Määttä & Rantala 2010, 33–34). Mielestämme erityislapsen mielipiteet ja näkökulmat ovat arvokkaita ja yhtä tärkeitä. Niiden esilletuomiseen tarvitaan erilaisia kommunikointikeinoja ja aikuisilta malttia kuunnella.

7 PÄÄTELMÄT OPINNÄYTETYÖSTÄ

7.1 Päätelmät

Aikaisempia tutkimuksia lasten osallisuuden kokemuksista on Suomessa tehty vain muutamia. Tutkimukset antoivat meille hyödyllistä tietoa siitä, kuinka lasten osallisuuden kokemukset ovat niissä tulleet esille. Vornasen (2012) tutkimuksessa osallisuutta käsiteltiin draaman avulla. Työn teossa osallisuus ilmeni lasten innokkuutena ja riemunä, he halusivat osallistua intensiivisenä tutkimustoimintaan. Huomasimme saman innostuksen omilla interventiökäynneillämme ja lasten innostus kasvoi tutkimuksen myötä. Erityislastentarhanopettajan toiminnassa näkyi ammatillinen herkkyys, hänen vuorovaikutustaitonsa olivat ihailtavia. Hänen lähtökohtanaan oli toimia erityislasten osallisuutta tukevalla tavalla. Hän antoi lapsille valinnan mahdollisuuksia ja huomioi heidän erilaiset kommunikaatiotasonsa. Omat ohjaustaitomme erityislasten ryhmässä kehittivät käyntien edetessä. Onnistuimme osallistamaan tutkimuksessa olevat lapset toimintaan, vanhemmat lapset kertoivat tietoisesti päiväkotij- ja ystävätarinaa. Koimme tämän luottamuksen osoituksena meitä kohtaan.

Työkokemustemme pohjalta erityislasten kohtaaminen ei ollut meille täysin vierasta. Ammatillista kasvua tapahtui etenkin interventiokerroilla, sekä myöhemmin tutkimustulosten avaamisessa. Interventiökäynneillä kaikille opinnäytetyöntekijöille vahvistui käsitys siitä, että erilaiset kommunikointitavat ovat tärkeässä asemassa lapsen kasvun ja kehityksen kannalta. Kehitysvammaisten kanssa aikaisemmin työskennelleiden opinnäytetyöntekijöiden mielestä tutkimus tuki sitä, että vaihtoehtoiset kommunikointikeinot ovat yhtä tärkeässä asemassa kehitysvammaisella lapsella siinä, missä kehitysvammaisella aikuisellakin. Samoja kommunikointikeinoja voi hyödyntää lasten sekä aikuisten kanssa ja niitä voi käyttää myös yhtä aikaa. Tukiviittomat, kuvien käyttö, sadutus ja keskustelumatto edelleen tukevat ja täydentävät kommunikointia osallisuuden edistämiseksi. Lisäksi sadutuksen ja keskustelumaton käytön helppous yllätti ilman aiempaa kokemusta mukana olleet opinnäytetyöntekijät.

Lasten mahdollisuudet osallistua tutkimukseen muuttuivat ja laajenivat interventiökäyntien edetessä. Esimerkiksi erään lapsen kohdalla olimme suunnitelleet tekevämme tut-

kimusta pelkästään keskustelumaton avulla, mutta lapsen kommunikaatiotaidot osoit-
tautuivat paremmaksi, kuin luulimme. Seuraavalla kerralla otimme mukaan hänet sadu-
tukseen, joka onnistui erinomaisesti.

7.2 Suositukset lasten osallistamisen edistämiseksi

Opinnäytetyön pohjalta suosittelemme, että päiväkotien henkilökunta ottaisi keskuste-
lumaton ja kuvien käytön osaksi päiväkodin arkea. Tämä tukee erityislasten osallisuus-
den toteutumista. Kohdatessa lapsi keskustelumaton äärellä hän saa yksilöllistä aikaa ja
oman äänensä paremmin kuuluviin. Keskustelumaton käyttöä lasten kanssa voisi hel-
pottaa, jos sitä voitaisiin säilyttää helposti ja nopeasti käyttöön otettavassa paikassa.
Matto ja pienet kuvat vievät vain vähän säilytystilaa. Sadutus on myös helppo työtap
lasten kuulemiseksi. Työtap on edullinen, siihen ei tarvita erityistä materiaalia, ainoas-
taan lasten kertoma satu kirjoitetaan ylös.

Tapoja saada lasten ääni kuuluviin, voivat olla erilaiset kyselyt, lasten foorumit, ryhmä-
keskustelut ja eri vaihtoehtojen tarjoaminen heikon kommunikaation omaavalle lapselle.
Kuntien tulisi taata riittävät resurssit, jotta haasteellisen kommunikaatiotaidon omaavat
lapset voivat osallistua omaan päätöksentekoon. Hiljattain onkin tehty lakialoite itse-
määräämisoikeudesta (Mäkinen, 2013). Lasten osallisuuden kokemusten tiellä voi olla
esteitä, ja aikuiset voivat vedota kiireeseen tai vuorovaikutustaitojen puuttumiseen. Mi-
käli laki pannaan täytäntöön, valtionavustuksia tulisi kohdentaa erityislasten päivähoi-
toon enemmän; tämän toteutumiseksi kuntien tulisi palkata enemmän erityisavustajia ja
erityislastentarhanopettajia. Inklusioperiaateessa erityislapset hajautetaan eri ryhmiin
päiväkodissa, ja tämä edistää erityislasten mielipiteiden ilmaisun oppimista. Erityislap-
set huomaavat, millä tavalla muut lapset pääsevät vaikuttamaan omaan toimintaan mie-
lipiteillään.

Työntekijöille kohdennetuilla täsmäkoulutuksilla pystytään vastaamaan lapsen erityisiin
tarpeisiin. Leikin ollessa lapsen työtä, on se oiva väline myös osallisuuden lisäämiseksi,
ja näin ollen leikin ja toimintatuokioiden suunnitteluun on syytä panostaa. Tukiviittomi-
en käyttö parantaa ymmärrystä erityislapsen ja työntekijän välillä. Lapset ovat innois-
saan päästessään suunnittelemaan ja päättämään esim. päiväkodin retkistä ja tapahtu-

mista, sekä niiden sisällöistä. Tämän voi järjestää vaikkapa lastenkokouksessa, jossa voidaan tarvittaessa käyttää äänestystä asian ratkaisemiseksi. Osallistuminen päätöksentekoon vahvistaa lasten itsetuntoa.

Herkkyys, intuitio ja luovuus ovat tärkeitä lapsen kuuntelemisessa. Päiväkodin aikuisten sensitiivisyyden kehittäminen on keino lisätä lapsen osallisuutta. Henkilökuntaa tulisi havainnoida ja sen pohjalta kartoittaa päiväkodin aikuisille kehittämiskohteita, sekä vahvuuksia aikuisen sitoutuneisuuden näkökulmasta. Aikuisen sitoutuneisuuteen sisältyy herkkyys, aktivointi ja autonomia. (Leinonen 2010.) Kaikki keinot, jotka edistävät osallisuutta, ovat arvokkaita. Silloin kun erityislasten kuulemista edistetään usealla eri tavalla, voidaan puhua tehostetusta interventiosta.

8 OPINNÄYTETYÖN PROSESSI JA SEN ARVIOINTI

8.1 Pohdintaa prosessin kulusta

Työ oli meille kaikille ensimmäinen tutkimuksellinen opinnäytetyö. Tutkimusprosessin aiheen valintaan vaikuttivat osan ryhmäläisten opintojen kehitysvamma-painotteisuus, ja aikaisemmat työkokemukset vahvistivat sitä. Pyrimme tutkimuksessa tarkastelemaan objektiivisesti erityislasten osallisuuden kokemuksia päiväkodin tavallisessa päivässä. Osallisuus on laaja asia tutkittavaksi ja siksi otimme tutkimuskohteeksi sen, kuinka erityislapsat kokevat osallisuuden. Meidän mielestämme kokemukset ovat yksi tapa huomioida lasten osallisuutta. Tutkimus oli meille kaikille oppimiskokemus ja se vahvisti ammatillisuutemme kehittymistä.

Opinnäytetyöprosessin aikana eteemme tuli monenlaisia haasteita. Opettelimme keskustelumaton käytön omalla ajalla ja hyödynsimme siihen internetistä saatavaa materiaalia. Testasimme keskustelumaton toimivuutta oikeassa työelämän ympäristössä kehitysvammaisten kanssa ja opimme sen nopeasti. Kehitysvammaisten Tukiliitto järjesti koulusta, mutta se oli mielestämme liian kallista itse maksettavaksi. Tästä huolimatta kes-

kustelumaton käyttö tutkimuksessa onnistui hyvin. Haasteita tuotti myös ison ryhmän myötä opinnäytetyöntekijöiden aikataulujen yhteensovittaminen.

Tulimme opinnäytetyön tekijöinä tietoisiksi siitä, että kun tehdään tutkimusta lasten kokemuksista, tutkimusongelma tulee määritellä sen mukaan. Huomasimme, että tutkimusongelma on hyvä pilkkoa tarpeeksi pieniin osiin. Kun tutkimus rajataan lasten näkökulmasta, on muistettava pitää se mielessä koko opinnäytetyön ja tutkimuksen ajan, jotta siitä tulee johdonmukainen ja jäsenneily. Tällöin loogisuus säilyy koko tutkimuksen ajan. Rajasimme tarkoituksella työntekijät pois tutkimuksesta, koska tarkoituksemme oli huomioida pelkästään lasten osallisuuden kokemukset.

8.2 Arviointi

Arviointi oli mukana koko opinnäytetyöprosessissa. Arvioinnin tehtävänä oli ohjata meitä kokonaisuuden hahmottamisessa, valinnoissa, perusteluissa sekä ammatillisen kasvun kehittämisessä. Tärkeitä olivat sekä itsearviointi, että vertaisarviointi, jota saimme ohjaavalta opettajalta, projektin työntekijältä, sekä erityislastentarhanopettajalta. (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 52.) Työelämän edustajalta saimme suullista palautetta tutkimuksen toimintatuokioiden aikana sekä niiden jälkeen. Palautteesta nousseiden kommenttien pohjalta kehitimme toimintatuokioitamme.

Tutkijan rooli on keskeinen, kun tarkastellaan laadullisen tutkimuksen luotettavuutta. (Heinämäki 2004, 87.) Asemamme tutkijoina ja uuden oppijoina näkyi koko tutkimusprosessin ajan. Avasimme tilannekuvaukset mahdollisimman selkeästi. Keskustelumatolla käytyjä keskusteluja muokkasimme selkeämmiksi, jotta ne olisivat helpommin luettavissa. Lainauksissa sen sijaan säilytettiin keskustelujen sisältö ennallaan, sekä sadutuksessa lasten tuottama teksti säilytettiin alkuperäisessä muodossa. Interventio kertojen kuvauksissa pyrimme tuomaan esille erityistä tukea tarvitsevien lasten osallisuuden kokemukset ja tuomaan niiden lapsille tuoman oivallusten ilon. Tutkimustilanteissa päiväkodissa olimme lasten kanssa keskenään ja näistä tilanteista välittyvän tiedon raportointi oli meidän opinnäytetyöntekijöiden vastuulla.

Tutkimusprosessin kuvaaminen ja avaaminen johdonmukaisesti oli haastavaa. Käytimme siihen aikaa ja pyrimme olemaan erityisen huolellisia, jotta tutkimus olisi luotettavampi. Lasten kommunikaatiotason vaihteluiden takia meidän tuli soveltaa samaa ideaa yksilöllisesti, lapsen tasoon sopivaksi. Huomasimme, että keskustelumattoa pystyi käyttämään sadutuksen tukena. Tämä tarkensi lapsen sadutuksen sisältöä ja mielipiteiden ilmaisua. Tutkimuksen analyysiin otimme ”parhaat palat”. Mikäli esille nousut asia lasten sadutuksessa tai keskustelumattolla on jäänyt meille epäselväksi, olemme jättäneet sen pois. Emme ole lähteneet arvailemaan lasten tarkoitusperiä nojaten siinäkin luotettavuuteen. Pyrimme kuvaamaan interventiot mahdollisimman laajasti ja totuudenmukaisesti (Heinämäki 2004, 86–92).

8.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Haimme opinnäytetyön tutkimusosaa varten luvan keskisuomalaisen kunnan päivähoiton johtajalta. Neuvottelimme tutkimukseen osallistuvan päiväkodin kanssa mahdollisuudesta suorittaa toimintatutkimus erityislasten osallisuudesta. Tutkimuksessa huomiointiin itsemääräämisoikeus ja ihmisarvoa kunnioitettiin niin, ettei raportissa mainita tutkimukseen osallistuvan päiväkodin tai osallistuneiden ihmisten nimiä. Tutkimukseen osallistuvien lasten nimet ovat muutettu. Lasten vanhemmilta kysyttiin kirjallinen lupa, saavatko lapset osallistua tutkimukseen. Kerroimme, mihin tutkimukseen heidän lapsensa osallistuvat, ja miten tutkimusta käytetään. Aineisto kerättiin salassapitovelvollisuutta noudattaen ja aineisto tuhotaan tutkimustyön päätyttyä.

Lapsen osallisuus tulee esille, kun heidän kanssaan työskennellään suunnitelmallisesti. Eettisyys lasten kanssa työskennellessä tarkoittaa, että lapselle annetaan mahdollisuus halutessaan kertoa omista kokemuksistaan. Opinnäytetyössämme eettisyys tuli esille, kun kerroimme lapsille miksi he ovat tutkimuksessa ja mitä tutkimus tarkoittaa ja mitä siinä tapahtuu. ”Lapsen osallisuus mahdollistaa lapsen osallistumisen, mutta lapsella on aina myös oikeus olla osallistumatta.” (Paaso 2007, 13.) Lapset olivat mukana vapaaehtoisesti ja etenimme tutkimuksessa lasten ehdoilla.

9 OPINNÄYTETYÖN POHDINTAA

Halusimme, että lasten kanssa työskentelevät heräävät pohtimaan oman työnsä merkitystä lasten osallisuuden vahvistamiseksi. Aikuinen voi olla rajoittaja tai mahdollistaja lapsen osallisuuden toteutumisessa. Kohtaamisessa on suuri merkitys, jotta dialogisuus eli tasavertainen vuoropuhelu toteutuu aikuisen ja lapsen välillä luonnollisesti. Vastaako päiväkodin toiminnan sisältö aikuisten vai lasten odotuksia? Mitä ja miten lapselta kysytään kommunikaatiotason ollessa heikkoa? Osallisuus tukee erityislapsen tervettä itsetuntoa, joten siihen perehtyminen oli oleellista opinnäytetyössä.

Opimme tuntemaan itseämme ja toisiamme enemmän opinnäytetyöprosessin aikana. Erilaisten näkemysten yhdistäminen oli ajoittain haasteellista, mistä syntyi mielenkiintoisia keskusteluja. Koko opinnäytetyön kannalta oli tärkeää, että pohdimme aihetta monesta eri näkökulmasta. Teimme opinnäytetyötä yksin, pareittain ja ryhmässä, jolloin tiimityöskentelytaitomme kehittyivät. Aikaisemmat ammatit tukivat hyvin opinnäytetyötä; erityistä tukea tarvitsevien lasten kohtaaminen oli tuttua perhepäivähoitajan ja koulunkäyntiavustajan (harjaantumiskoulu) työympäristöistä.

Onnistuimme mielestämme nostamaan oleelliset tekijät lasten osallisuuden kokemusten lisäämisestä tutkimustuloksissa. Toimintatutkimuksen spiraalimalli oli opinnäytetyömme lähtökohta ja taustalla vaikuttivat syklien vaiheet, joita ovat suunnittelu, toiminta, havainnointi ja reflektointi. Syvensimme teoriaa toimintatutkimuksesta interventiotutkimukseen, koska se kuvasi paremmin ja tarkemmin tutkimuksemme toimintaa. Interventiotutkimus on ennen kaikkea muutokseen tähtäävä väliintulo (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 44.) ja se tuli mielestämme hyvin esille opinnäytetyössämme. Mielestämme saavutimme ne tavoitteet, jotka opinnäytetyöllemme asetimme ja onnistuimme osallistamaan lapset tutkimukseen. Jokaisen lapsen osallisuuden kokemukset olivat yksilöllisiä, kaikki osallistuivat innokkaasti tutkimukseen.

Vaikuttava Vertaistoiminta -projekti voi hyödyntää tutkimustuloksiamme siitä, miten erityislasten osallisuuden kokemukset näkyvät tämän päivän päiväkodissa. Opinnäytetyö lisää omia valmiuksiamme kohdata ja toimia erityislasten kanssa. Hyödynnämme oppimaamme tulevaisuudessa työkentillämme, ja näitä taitoja voimme soveltaa vam-

maistyöhön tai varhaiskasvatukseen. Tämän tutkimuksen jälkeen ymmärrämme paremmin vuorovaikutuksen merkitystä päiväkotimaailmassa. Olemme oppineet joustamaan ja tekemään kompromisseja niin lasten, kuin aikuisten kanssa. Tutkimusta tehdessä opimme, että lapsen kanssa täytyy varata neuvotteluun riittävästi aikaa. Esimerkiksi sadutuksessa, jos lapsi ei meinaa jaksaa keskittyä tilanteeseen. Täytyy tulkita ja kuunnella lapsen mielipidettä asiaan, sekä kommunikoida lapsen kanssa asiasta. Näissä tilanteissa saattaa kulua aikaa, mutta lapsi saa aikuisen kanssa kahden keskistä aikaa, ja asia tulee selvitettyä. Lapsi oppii kommunikoinnissa jatkuvasti uusia asioita ja rakentaa maailmankuvaansa. Olemme oppineet tutkimuksen myötä paljon toisiltamme seuraamalla toistemme työtapoja ja menetelmiä.

Tämän opinnäytetyön tekemisen myötä huomasimme, kuinka tärkeää on erityislapsen kannalta, että päiväkodin henkilökunta osaa kommunikoida lasten kanssa erilaisin keinoin, kuten viittomalla ja kuvilla. Siten lasten mielipiteet tulevat kuulluksi ja huomioituiksi. Lapselle on erityisen tärkeää, että hän kokee kuuluvansa joukkoon. Opinnäytetyömme tavoitteena oli selvittää erityislasten osallisuuden kokemuksia ja suositusten kautta saada osallistava työtapo osaksi päiväkodin arkea. Toimintatutkimuksella tavoitellaan yleensä käytännön hyötyä ja mielestämme tämä tuli työssämme hyvin näkyviin. Toivomme, että opinnäytetyömme herättää päiväkodin henkilökunnan huomaamaan sadutuksen helppouden erityistä tukea tarvitsevien lasten osallisuuden tukemisessa.

Interventiokäyntejä oli yhteensä viisi. Päiväkotiin olisi haluttu enemmän käyntejä, mutta erityislasterhanopettajan mielestä sitä useammat käynnit olisivat voineet kuormittaa lapsia. Päiväkotiin lähetettiin sähköpostia aina ennen interventioita, jotta henkilökunta ehti suunnitella käynnit lasten päiväntoimintoihin mukavasti sulauttaen. Erityislasterhanopettajan kanssa sovittiin, että tuokiot toteutetaan aamupäivisin, koska se sopi parhaiten lasten aikatauluihin ja aamuisin lasten keskittymiskyky on parempi kuin ilta-päivisin. Tämä havainnoitiin oikeaksi ratkaisuksi interventiokäyntien toteuttamisessa.

Opinnäytetyön edetessä harkittiin myös toisen päiväkodin mukaan ottamista. Ensimmäisien interventioiden jälkeen huomattiin kuitenkin, että tutkimus on todella aikaa vievää ja lapset tarvitsivat paljon yksilöllistä aikaa ja huomioita, jotta tutkimus etenisi ja aineistoa kertyisi. Tämän pohjalta tutkimus päätettiin keskittää vain yhteen päiväkotiin. Jos lapsia olisi ollut enemmän näissä puitteissa ja aikatauluissa, olisi tutkimuksen laatu

kärsinyt. Tutkimuksen luotettavuutta lisää kuitenkin se, että tutkimukseen osallistuneiden lasten tarpeet olivat hyvin erilaisia, joten yksilöllisyys nousi tärkeäksi valttikortiksi.

Omaa ammatillisuutta ajatellen toivomme, että säilytämme ammatillisen herkkyyden myös jatkossa sosionomeina työkentillämme. Opiskeluajat ovat sosionomikoulutuksessa avanneet kanavat, joita ammatillisessa sensitiivisyydessä tarvitaan. Uskomme tämän olevan työn mielekkyyden kannalta tärkeä voimavara, joka pidemmällä aikavälillä lisää työhyvinvointia. Olemme päässeet tämän opinnäytetyön kautta tutustumaan kahteen hyvään ja monipuoliseen työvälineeseen, sadutukseen ja keskustelumattoon, joita tulemme hyödyntämään tulevaisuuden töissämme.

Huomasimme osallisuuden olevan ajankohtainen aihe, koska siihen löytyi uudehkoa teorian tietoa runsaasti. Ammattilehdissä löysimme useamman artikkelin, joka käsitteli lasten osallisuutta ja heidän kokemuksiaan. Näitä hyödynsimme erityislasten osallisuuden näkökulmasta. Huomasimme erityislasten osallisuuden näkyvän myös lasten mediassa. YLE TV2:n esittämä lastenohjelma Paula kertoo pienen Down-tytön elämästä. Ohjelma antaa lapsille mahdollisuuden ymmärtää ja kohdata erilaisuutta. Ohjelmassa lasten erilaisuus tulee kaikille lapsille luontevasti esille. (YLE 2012.)

Tutkimuksemme ja opinnäytetyömme perusteella erityislasten kuulemista voidaan jatkotyöstää monella eri tapaa. Esite tai DVD erityislasten osallisuudesta on helppo suunnitella ja kiva toteuttaa. Yhteistyökumppanina voisi toimia erilaiset kehitysvamma-alan asiantuntijat. Kiertävä kampanja ja koulutukset osallisuuden eteenpäin viemiseksi lisäisi alan ammattitaitoa.

LÄHTEET

- Aaltola, Juhani & Valli, Raine 2007. Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Aro, Tuija & Laakso, Marja-Leena (toim.) 2011. Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010. Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä. Opas Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä varten. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Franklin, Anita & Knight, Abigail 2011. Someone on our side: Advocacy for disabled children and young people. The Children's Society. Viitattu 19.8.2013.
http://www.childrensociety.org.uk/sites/default/files/tcs/someone_on_our_side_full_report.pdf.
- Haapamäki, Jouko; Kaipio, Kalevi; Keskinen, Soili; Uusitalo, Ilkka & Kuoksa, Maria 2000. Yhteisö kasvattaa. Päivähoito oppimis- ja kasvatusyhteisönä. Helsinki: Tammi.
- Heikki Waris -instituutti 2007. ”Vaihtoehtoinen tarina” Mitä on sosiaalinen muutostyö? Viitattu 14.10.2013.
http://www.socca.fi/files/73/Vaihtoehtoinen_tarina_mita_on_sosiaalinen_muutostyo.pdf
- Heikkinen L.T., Hannu; Rovio, Esa & Syrjälä, Leena (toim.) 2007. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 2. tarkistettu painos. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Heikkinen, Hannu & Jyrkämä Jyrki 1999. Interventio muutokseen tähtäävä väliintulo. Teoksessa Hannu, Heikkinen; Rauno, Huttunen & Pentti, Moilanen (toim.) Siinä tutkija missä tekijä – Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena.
- Heinämäki, Liisa 2004. Erityisesti päivähoidossa - Kunnallisten toimijoiden ja päättäji-en näkemykset erityispäivähoidon funktiosta palvelujärjestelmässä. Saarijärvi: Stakes, tutkimuksia 136.
- Heinämäki, Liisa 2005. Varhaista tukea lapsille- työväliseenä kehittämisvalikko. Stakes: oppaita 62.

- Ihanius, Juhani 2005. Järjen äänestä minäkertomuksiin. Psyyken ja psykoterapioiden muodonmuutoksia. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus.
- Jyväskylän yliopisto i.a. Havainnointi eli observointi. Viitattu 15.10.2013.
<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineistonhankintamenetelmat/havainnointi-eli-observointi-osallistuminen-jakenttaetyoe>
- Karlsson, Liisa 2003. Sadutus. Avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kauppila, Reijo A. 2011. Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kauppinen, Marjaliisa & Sarjanoja, Marketta (toim.) 1993. Erilainen lapsi päivähoitosa. 2. uudistettu painos. Porvoo: WSOY.
- Kauppinen, Riitta; Sommers-Piironen, Johanna; Vainio, Johanna; Mäkelä, Päivi; Vilmilä, Fanny & Kataja, Elina 2011. Lapsen ääni– tarina minulta. Pelastakaa Lapset ry:n opas. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Kinnunen, Tuula 2006. Vertaistuki erityislapsen vanhempien voimavarana. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja.
- Korhonen, Saira 2013. Lehtori. Luentosarja Aineistonhankintamenetelmiä laadullisessa tutkimuksessa. Fronter: Oppimisympäristö. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Pieksämäki.
- Laitinen, Jaana 2013. Lapsi ennen kaikkea. Kasvu - Varhaiskasvatuksen ammattilaisille. 2.vuosikerta. 1/ 2013, 22–23.
- Laki lasten päivähoitosta 1973. 19.1.1973/36, 11§. Finlex. Viitattu 11.11.2012.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>
- Lampinen, Reija 2007. Omat polut! Vammaisesta lapsesta täysvaltaiseksi aikuiseksi. Helsinki: Edita.
- Lapsiasiavaltuutettu 2009, tiedote. <http://www.lapsiasia.fi/nyt/tiedotteet/tiedote/-/view/1398514>
- Lastentarhanopettaja, anonyymi. Henkilökohtainen tiedonanto 5.5.2013.
- Lastentarhanopettajaliitto i.a., Toimiva integraatio päiväkodin arjessa. Kirjautuu ulos, <http://www.lastentarha.fi/pls/portal/docs/PAGE/LTOL/01LTOL/00LTOL/06JULKAISUT/ESITTEET/INTEGRAATIO.PDF>
- Leinonen, Jonna Hermina 2010. Lapsen osallisuuden mahdollistaminen päiväkodin toimintakulttuurissa. Tilastollinen tutkimus osallisuuden tasomallista. Viitattu 15.10.2013.

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23778/lapsenos.pdf?sequence=1>

Linturi, Hannu 2003. Toimintatutkimuksen syklit. Viitattu 17.11.2012.

http://nexusdelfix.internetix.fi/fi/sisalto/materiaalit/2_metodit/5_actix?C:D=61566&C:selres=61566.

Mäkinen, Päivi 2013. Valmisteilla laki itsemääräämisoikeudesta. Talentia.

40.vuosikerta. Nro 7, 9.

Määttä, Paula & Rantala, Anja 2010. Tavallisen erityinen lapsi: yhdessä tekemisen toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Opetusvirasto 2012. Lapset kertovat ja toimivat ry:n kehittäjä- ja tutkijaverkosto LKT. Sadutus. Viitattu 18.12.2012.

http://www.edu.helsinki.fi/lapsetkertovat/Sadutus/sadutus_paa.htm

Paaso, Sari-Anne 2007. Eettisyys lasten kanssa työskentelyssä. Pesäpuun lehti. 2/2007, sivut 12–13.

http://www.pesapuu.fi/media/uploads/dokumentit/lehdet/tiedote2_07_netti.pdf

Paavola, Heini & Talib, Mirja-Tytti, 2010. Kulttuurinen moninaisuus päiväkodissa ja koulussa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Papunet 2008. Opas kommunikoinnin mahdollisuuksiin. Viitattu 18.10.2013

http://papunet.net/tietoa/fileadmin/muut/Esitteet/opas_kommunikoinnin_mahdollisuuksiin_2008.pdf

Papunet 2009. Talking Mats -keskustelumaton käyttö tiedonkeruussa ja ryhmätilanteissa. Tikonen arkisto.

Papunet 2013. Keskustelumatto. Viitattu 22.8.2013.

http://papunet.net/tikoteekki/julkaisut/tikonen-tiedo-te/arkisto.html?tx_mininews_pi1%5BshowUId%5D=50&cHash=8a3a45f3fd

Pollari, Kirsi 2011. Lapsen asema potilasasiamiesten työssä– lapsen oikeus osallistua ja tulla kuulluksi. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2011:9. Viitattu 2.8.2013.

http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=2835211&name=DLFE-15700.pdf.

Rajakangas, Hanna 2013. Lasten osallisuus-kirjanen.

http://prezi.com/du__hana6bzx/lasten-osallisuus-kirjanen/

Rautamies, Erja, Laakso Marja-Leena & Poikonen Pirjo-Liisa 2011. Haastavasti käyttäytyvä lapsi- kodin ja päivähoiton kasvatusyhteistyö koetuksella. Teoksessa Tuija, Aro & Marja-Leena, Laakso (toim.). Taaperosta taitavaksi toimijaksi, Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.

Sirkkala, Hannu i.a. Narratiivisesta analyysistä. Tuloste tekijän hallussa.

<http://www.mv.helsinki.fi/home/rotkirch//narratiivisuus.html>

Sosiaali- ja terveysministeriö 2012. Viitattu 11.11.2013.

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5197397&name=DLFE-18303.pdf

Sosiaaliportti 2012. Sadutus. <http://www.sosiaaliportti.fi/Page/71fd2a3a-e90c-4cbf-8f29-9509b43a15de.aspx>

Sosiaaliportti 2012. Varhaiskasvatus ja päivähoito STM 2002:9 ; Stakes 2003/ 2005.

Viitattu 11.11.2012. [http://www.sosiaaliportti.fi/fi-](http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/ehkaisevatyo/varhaiskasvatus_ja_pai)

[FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/ehkaisevatyo/varhaiskasvatus_ja_pai](http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/ehkaisevatyo/varhaiskasvatus_ja_pai)ivahoito/).

Suomen Perustuslaki 1999. 731/1999, 6§. Finlex. Viitattu 15.11.2012.

[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search\[type\]=pika&search\[pika\]=Perustuslaki](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search[type]=pika&search[pika]=Perustuslaki).

Suortti, Pirja & Taimiaho, Miina 2009. Lasten kokemuksia osallisuudesta päiväkodissa. Opinnäytetyö.

<https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/2276/Lastenko.pdf?sequence=1>

Svärd, Pirjo-Liisa 2001. Kunta erityispalveluiden järjestäjänä päivähoitossa. Teoksessa Pihlaja, Päivi & Kontu, Elina (toim.). Työkaluja päivähoiton erityiskasvatukseen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:14. Helsinki.

Talentia 2013. Talentian lausunnot ja kannanotot 2013. Viitattu 10.10.2013.

http://www.talentia.fi/materiaalit/lausunnot_ja_kannanotot/lausunnot_ja_kannanotot_2013

Tast, Sylvia 2010. Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa. Taustaa ja teoriaa. Lapsella on oikeus, kasvattajalla vastuu. Viitattu 30.7.2013.

http://www.socca.fi/files/196/Lasten_osallisuus_taustaa_teoraa_tast_2004_10.pdf.

- Tauriainen, Leena 2000. Kohti yhteistä laatua. Henkilökunnan, vanhempien ja lasten laatukäsitykset päiväkodin integroidussa erityisryhmässä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2012. Mitä osallisuus on? Viitattu 18.12.2012.
http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/tyon/periaatteet/osallisuus.
- Tiira, Kirsi 2000. Yhteistä kieltä etsimässä Pienten lasten osallisuuden lisäämisestä vesiprojektissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Trygg, Boel Heister 2010. Graafinen kommunikointi. Esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikoinnissa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Unicef i.a. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 1989. Viitattu 12.9.2013.
http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf
- Vaikuttava vertaistoiminta i.a. Viitattu 12.8.2013. Kehitysvammaisten tukiliitto.
<http://vaikuttavavertaistoiminta.fi/vaikuttavavertaistoiminta/>
- Viitala, R. 2000. Integraatio ja sen toimivuus lastentarhanopettajien arvioimana. University of Jyväskylä. Department of Special Education. Research Reports 72.
- Vilen, Marika; Leppänen, Päivi & Ekström, Leena (toim.) 2008. Vuorovaikutuksellinen tukeminen. 3. painos. Helsinki: WSOY
- Vornanen, Hanna 2012. Pupun matka - Osallistava aistitarina päiväkodin erityisryhmässä. Laurea-ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.
- Ylen aamu-tv: Pikku Kakkonen. Suomi 2012. Tuottaja: Teija Ryösä. Tuotanto: Yle Lapset ja Nuoret. YLE TV2. Esitetty 20.9.2012.

Kansilehden sitaatti:

Kauppinen, Sommers-Piironen, Vainio, Mäkelä, Vilmilä & Kataja 2011, 9.

LIITE 1: Toimintatutkimuksen syklit (Linturi, 2003).

